

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО ТА ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

Л. В. ДІДЕНКО
Н. М. ДЕНИСЯК

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Навчально-методичний посібник

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

**УДК 347(075.8)
Д44**

Рецензенти:

І. В. Андронов, д.ю.н., професор, професор кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

С. Д. Гринько, д.ю.н., професор, завідувач кафедри цивільного права та процесу Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Заслужений юрист України

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Міжнародного гуманітарного університету
(протокол № 5 від 7 лютого 2023 р.)*

Діденко Л. В., Денисяк Н. М.

Д44 Цивільне право та процес : навчально-методичний посібник / Л. В. Діденко, Н. М. Денисяк. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2023. – 110 с.

У навчально-методичному посібнику викладено основні питання курсу «Цивільне право та процес», наведено перелік питань до семінарських занять, бібліографія для підготовки до семінарських занять, питання для самостійної перевірки знань.

Навчально-методичний посібник призначено для здобувачів вищої освіти та розроблено відповідно до освітньої програми підготовки бакалавра за спеціальністю 262 – Правоохоронна діяльність.

УДК 347(075.8)

ЗМІСТ

ВСТУП	4
ПРОГРАМА КУРСУ	6
ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ	14
ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ	86
ЗРАЗКИ ТЕСТІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ	92
ЛІТЕРАТУРА	102
ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ	105

ВСТУП

Цивільне право та процес – це дисципліна, що виконує важливе завдання підготовки сучасних фахівців-професіоналів, які здатні органічно поєднувати глибокі теоретичні знання з практичними навичками. Базою для навчання є цивільне законодавство та цивільно-процесуального законодавства, наука цивільного права, загальна теорія права, філософія, історія та інші науки. Система навчальної дисципліни побудована з урахуванням системи ЦК України. Хоча повного співпадання між ними немає. Перш за все це пояснюється тим, що дисципліна має за мету не тільки навчати цивільному праву, а й оволодівати понятійним апаратом науки цивільного права, основними її здобутками, ознайомлення з її проблемами.

Метою цивільного права та процесу як навчальної дисципліни є поглиблення теоретичних знань про предмет, метод, функції, джерела цивільного права та цивільного законодавства, цивільного процесуального права та цивільно-процесуального законодавства, правового статусу суб'єктів цивільних правовідносин, специфіку правового регулювання особистих немайнових та майнових відносин, заснованих на юридичній рівності, вільному волевиявленню та майновій самостійності їх учасників. Практична роль курсу пов'язана з вивченням юридичних категорій та інститутів особливої частини цивільного права, і методів договірного регулювання, їх позитивних та негативних сторін. Знання цивільно-правової теорії і практики може допомогти в вирішенні основних конструкційно-догматичних проблем цивільного та сімейного права, які зберігають своє науково-практичне значення під час аналізу та розробки сучасного праворозуміння. Наявність при цьому відповідних методичних вказівок сприяє не тільки раціональній організації навчального процесу в цілому, але й кращому опануванню дисципліни студентами зокрема

**Заплановані результати навчання
за навчальною дисципліною**

Знання:

1. Чинного законодавства, що регулює цивільні відносини;
2. Назви, структури й змісту основних законодавчих та підзаконних актів цивільного права як галузі права;
3. Окремих положень норм Конституції України, Цивільного кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Сімейного кодексу України та спеціальних законів України, що регулюють цивільні правовідносини;
4. Визначення термінів, що використовуються у цивільному праві.

Уміння:

5. Застосовування нормативно-правових актів цивільного законодавства;
6. Аналізувати окремі положення законів та підзаконних актів цивільного законодавства;
7. Доповідати обставини справи, визначати зміст і характер виниклих правовідносин та застосовувати правові норми при розв'язання цивільних спорів;
8. Користуватись збірниками нормативно-правових актів з цивільного законодавства.

Навички:

9. Застосовувати знання при вирішенні проблем, що виникають при цивільних спорах;
10. З'ясуванні основних напрямків розвитку галузі права «Цивільне право»;

ПРОГРАМА КУРСУ

Тема 1. Поняття та межа дії цивільного права

Поняття приватного права. Співвідношення понять приватного та цивільного права. Джерела приватного права. Традиція приватного права в Україні. Європейські системи приватного права. Цивільне право як галузь права. Предмет, метод, функції та принципи цивільного права. Цивільне право як наука (цивілістика) і навчальна дисципліна. Методологія науки цивільного права. Структура цивілістики. Предмет і система курсу цивільного права як навчальної дисципліни. Співвідношення цивільного права з іншими галузями права.

Тема 2. Цивільне право як система законодавства

Джерела цивільного права. Поняття цивільного законодавства України. Поняття та форми цивільного законодавства України. Акти цивільного законодавства. Загальна характеристика Цивільного кодексу України. Договір як форма цивільного законодавства. Звичай в системі цивільного законодавства. Міжнародні договори. Дія цивільних законів у часі, у просторі та за колом осіб. Застосування цивільного законодавства за аналогією.

Тема 3. Загальна характеристика цивільного права зарубіжних країн

Загальна характеристика правових систем. Європейські традиції приватного права (Західна та Східна традиції). Головні риси європейських традицій права. Системи (типи) приватного (цивільного) права. Головні риси систем (типів) приватного (цивільного) права. Романська система приватного (цивільного) права. Центральноевропейська система приватного (цивільного) права. Східно-європейська система приватного (цивільного) права. Англо-американська приватно-правова система. Мусульманська правова система.

Тема 4. Загальна характеристика цивільних правовідносин

Поняття та особливості цивільних правовідносин. Елементи цивільних правовідносин.

Зміст цивільних правовідносин. Поняття суб'єктивного цивільного права і цивільного обов'язку. Види цивільних правовідносин. Виникнення, зміна і припинення цивільних правовідносин. Поняття юридичних фактів. Юридичний склад. Види юридичних фактів.

Тема 5. Фізичні особи як суб'єкти цивільного права

Загальні положення про фізичну особу. Визначення, характерні риси та зміст цивільної правоздатності. Правоздатність та суб'єктивне право. Дієздатність громадян. Обсяг дієздатності фізичних осіб (часткова, неповна, повна). Обмеження дієздатності фізичної особи. Визнання фізичної особи недієздатною. Поняття та правове значення індивідуалізації фізичної особи. Ім'я фізичної особи. Поняття та значення місця проживання. Визнання громадянина безвісно відсутнім. Оголошення громадянина померлим. Поняття громадського стану. Акти громадянського стану. Порядок переміни та виправлення актових записів. Фізична особа – підприємець. Опіка та піклування. Сутність інститутів опіки та піклування та їх види. Встановлення опіки та піклування, зміст опіки і піклування.

Тема 6. Юридичні особи як суб'єкти цивільних правовідносин

Поняття та ознаки юридичної особи. Сутність юридичної особи. Теорії юридичної особи. Правосуб'єктність юридичної особи. Органи юридичної особи. Поняття індивідуалізації юридичної особи. Найменування юридичної особи. Місцезнаходження юридичної особи. Порядок виникнення юридичних осіб. Стадії створення юридичної особи. Державна реєстрація юридичних осіб. Види та зміст установчих документів юридичних осіб. Припинення юридичних осіб. Загальні положення про припинення

юридичної особи. Визнання юридичної особи банкрутом. Процедура банкрутства. Види юридичних осіб. Організаційно – правові форми юридичних осіб. Філії та представництва юридичних осіб. Юридичні особи приватного та публічного права. Правове положення господарських товариств. Види господарських товариств. Поняття та види кооперативів. Об'єднання громадян як юридичні особи. Правовий статус релігійних організацій.

Тема 7. Держава та інші соціальні утворення як суб'єкти цивільних правовідносин

Поняття держави як суб'єкта цивільного права. Загальні принципи участі держави, АРК, територіальних громад у цивільних правовідносинах. Причини правосуб'єктності держави Україна. Державний імунітет (внутрішній та зовнішній). Форми участі держави в цивільних правовідносинах. Види цивільних правовідносин в яких держава виступає суб'єктом. Автономна Республіка Крим як суб'єкт цивільних правовідносин. Правове становище територіальної громади в цивільних правовідносинах. Відповідальність по зобов'язанням держави Україна, АРК, територіальних громад.

Тема 8. Об'єкти цивільних прав

Поняття об'єктів цивільних прав (правовідносин). Загальні положення про об'єкти цивільних прав (правовідносин). Поняття та класифікація речей. Майно. Єдиний майновий комплекс. Гроші як об'єкти цивільних прав. Цінні папери як об'єкти цивільних прав. Поняття та ознаки цінних паперів. Види цінних паперів. Особливості векселя як виду цінного паперу. Дії та результати дій як об'єкт цивільних прав. Продукти творчої діяльності як об'єкти цивільних прав. Поняття та зміст особистих немайнових прав як об'єкти цивільних прав. Інформація як об'єкт цивільних прав. Види інформації як об'єкта цивільних прав. Характеристика інших об'єктів цивільних прав.

Тема 9. Особисті немайнові права фізичної особи

Загальні положення про особисті немайнові права. Види особистих немайнових прав. Зміст та здійснення особистих немайнових прав. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи. Види особистих немайнових права, що забезпечують природне існування фізичної особи. Характеристик окремих видів особистих немайнових права, що забезпечують природне існування фізичної особи. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи. Види особистих немайнових права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи. Характеристик окремих видів особистих немайнових права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи. Захист особистих немайнових прав.

Тема 10. Правочини

Поняття й ознаки правочинів. Умови дійсності правочинів. Зміст правочинів. Тлумачення змісту правочинів. Види правочинів. Умовні правочини. Строки в правочинах. Форма правочинів. Юридичні наслідки порушення форми правочинів. Поняття та ознаки недійсних правочинів. Характеристика підстав недійсності правочину. Порядок і наслідки визнання правочинів недійсними. Підстави нікчемності правочинів. Підстави оспорюваності правочинів. Окремі види недійсних правочинів. Правові наслідки недійсності правочинів.

Тема 11. Здійснення цивільних прав та виконання обов'язків

Поняття здійснення суб'єктивного цивільного права. Способи здійснення суб'єктивного цивільного права. Поняття та способи виконання цивільних обов'язків. Межі здійснення цивільних прав. Поняття зловживання правом.

Тема 12. Представництво

Поняття представництва, його значення та зміст. Структура відносин при представництві. Суб'єкти представництва.

Представництво і повноваження представника. Виникнення та види представництва. Співвідношення інституту представництва з договором поруки, суміжними інститутами. Представництво без повноважень або з перевищенням повноважень. Довіреність та її види. Форма довіреності. Передоручення. Припинення довіреності. Наслідки припинення довіреності. Скасування довіреності. Розмежування інституту представництва в цивільному праві та цивільному процесі.

Тема 13. Строки та терміни. Позовна давність

Поняття та правове значення строків і термінів у цивільному праві. Класифікація строків (термінів) у цивільному праві та їх права характеристика. Порядок числення строку, початковий і кінцевий момент його течії. Поняття позовної давності і її значення. Застосування позовної давності. Види строків позовної давності. Початок і кінець течії строків позовної давності. Призупинення, перерва і відновлення строків позовної давності. Наслідки спливу позовної давності. Вимоги на які позовна давність не поширюється.

Тема 14. Цивільно-правова відповідальність

Поняття цивільно-правової відповідальності. Проблема визначення поняття цивільно-правової відповідальності. Функції цивільно-правової відповідальності. Підстави та умови цивільно-правової відповідальності. Види цивільно-правової відповідальності. Форми цивільно-правової відповідальності. Моральна шкода. Збитки та їх відшкодування. Принцип повного відшкодування. Випадки обмеженої відповідальності. Відповідальність за дії третіх осіб. Випадки відповідальності незалежно від вини. Підстави звільнення від відповідальності

Тема 15. Поняття та система цивільного процесу

Функції цивільного процесу. Наука цивільного процесу. Поняття, об'єкт та предмет цивільного процесу. Місце цивільного процесу

в правовій системі України. Джерела цивільного процесу. Аналогія закону та аналогія права. Межі дії норм цивільного процесуального права. Сутність цивільного судочинства (процесу) та його завдання. Загальна характеристика видів проваджень та стадій цивільного процесу. Суть та значення цивільної процесуальної форми.

Тема 16. Принципи цивільного процесу

Поняття та значення принципів цивільного процесу. Класифікація принципів цивільного процесу. Система принципів цивільного процесу. Принцип диспозитивності. Розвиток принципу диспозитивності в цивільному процесі. Принцип змагальності сторін. Законодавчі новели щодо змагальності на різних стадіях цивільного процесу. Змагальність та принцип змагальності. Принцип судової (юридичної) істини. Еволюція принципу об'єктивної істини в цивільному процесі. Принцип процесуальної рівноправності сторін.

Тема 17. Цивільні процесуальні правовідносини

Поняття, ознаки та види цивільних процесуальних правовідносин. Виникнення, розвиток, зміна, припинення цивільних процесуальних правовідносин. Система і структура цивільних процесуальних правовідносин. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин.

Тема 18. Сторони в цивільному процесі

Сторони у цивільному процесі, їх процесуальні права та обов'язки. Поняття належного та неналежного відповідача, варіанти його заміни. Процесуальне правонаступництво. Порядок вступу до справи правонаступників.

Тема 19. Треті особи в цивільному судочинстві

Загальна характеристика третіх осіб у цивільному процесі. Поняття та ознаки третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги

щодо предмета спору. Порядок вступу в справу. Процесуальний порядок залучення до справи або вступу у справу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Тема 20. Представництво у суді

Поняття та значення процесуального представництва. Коло осіб, що можуть бути представниками у суді. Оформлення їх повноважень. Адвокат як представник у суді.

Тема 21. Участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надане право захищати права, свободи та інтереси інших осіб

Підстави участі у цивільному процесі органів державної влади та органів місцевого самоврядування, яким за законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб. Звернення цих органів до суду з позовом на захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів інших осіб. Дача висновку по справі органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Звернення прокурора до суду з позовною заявою на захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів інших осіб. Процесуальні права та обов'язки прокурора в цивільній справі. Участь прокурора в апеляційному та касаційному провадженні.

Тема 22. Процесуальні строки

Поняття процесуальних строків. Строки, встановлені законом, та строки, встановлені судом. Наслідки пропуску процесуальних строків.

Тема 23. Судові витрати

Поняття судових витрат. Судовий збір. Ціна позову. Витрати сторін та їх представників, що пов'язані з явкою до суду. Витрати на правову допомогу.

Тема 24. Цивільна юрисдикція

Поняття підвідомчості справ суду. Види підвідомчості. Наслідки порушення правил юрисдикції цивільних справ суду.

Тема 25. Підсудність цивільних справ

Поняття підсудності цивільних справ. Види підсудності. Наслідки порушення правил підсудності. Недопустимість спорів про підсудність.

Тема 26. Судові виклики та повідомлення

Поняття судових викликів і повідомлень та їх види. Зміст судової повістки та строки її вручення. Способи і порядок вручення судових повісток та повідомлень.

Тема 27. Заходи процесуального примусу

Поняття заходів процесуального примусу, підстави їх застосування та види. Порядок застосування окремих заходів процесуального примусу.

Тема 28. Докази

Поняття судового доказування в цивільних справах. Процес судового доказування та його елементи. Судові докази та засоби доказування. Класифікація доказів. Предмет доказування. Межі доказування. Факти, що не підлягають доказуванню. Належність та допустимість доказів. Достовірність та достатність доказів.

ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Тема 1. Поняття цивільного права

1. Поняття приватного права. Співвідношення понять приватного та цивільного права.
2. Джерела приватного права. Традиція приватного права в Україні.
3. Європейські системи приватного права.
4. Цивільне право як галузь права. Предмет, метод, функції та принципи цивільного права.
5. Цивільне право як наука (цивілістика) і навчальна дисципліна.
6. Методологія науки цивільного права.
7. Структура цивілістики.
8. Предмет і система курсу цивільного права як навчальної дисципліни.
9. Співвідношення цивільного права з іншими галузями права.

Методичні вказівки

Цивільне право – це галузь права, яка на приватноправових засадах регулює майнові та особисті немайнові відносини. Цивільне право – це сукупність правових норм, які регулюють майнові та особисті немайнові відносини на засадах диспозитивності та юридичної рівності сторін.

Цивільне право – це поєднання концепції, ідей (принципів) та правових норм, що встановлюють на засадах диспозитивності, юридичної рівності та ініціативи сторін підстави набуття та порядок реалізації й захисту прав та обов'язків фізичними та юридичними особами, а також соціальними утвореннями, що виступають як суб'єкти немайнових та майнових (цивільних) відносин, з метою задоволення матеріальних і духовних потреб приватних осіб та захисту їх інтересів.

Суб'єктами приватного права – учасниками цивільних правовідносин є

- 1) суб'єкти приватного права (фізичні особи, юридичні особи),
- 2) суб'єкти публічного права: держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави тощо.

Предметом цивільного права є:

майнові відносини, під якими прийнято розуміти суспільні відносини, які виникають з приводу тих матеріальних благ, які мають економічну цінність і яким характерні такі основні ознаки: товарно-грошовий, вартісний характер; самостійність та автономність організаційно-майнового статусу учасників відносин; юридична рівність сторін;

особисті немайнові відносини які характеризуються відсутністю економічного змісту й нерозривним зв'язком з самими учасниками цих 6 відносин (людьми чи їх організаціями). Це відносини з приводу охорони невід'ємних нематеріальних благ (життя, здоров'я, честі, гідності, ділової репутації тощо), а також нематеріальних благ, пов'язаних із результатами творчої та інтелектуальної діяльності людини (творів, їх виконань, винаходів тощо).

Місце цивільного права в системі галузей права. Поняття цивільного права як приватного права та як галузі права. Новації цивільного права України. Предмет цивільно-правового регулювання: особисті немайнові та майнові відносини. Методи цивільно-правового регулювання. Функції сучасного цивільного права.

Принципи цивільного права: неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини, неприпустимість позбавлення права власності, свобода договору, свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом, судовий захист цивільного права та інтересу, справедливість, добросовісність та розумність

Тема 2. Цивільне право як система законодавства

1. Джерела цивільного права.
2. Поняття цивільного законодавства України.
3. Поняття та форми цивільного законодавства України.
4. Акти цивільного законодавства. Загальна характеристика Цивільного кодексу України.
5. Договір як форма цивільного законодавства.
6. Звичаї в системі цивільного законодавства.
7. Міжнародні договори.
8. Дія цивільних законів у часі, у просторі та за колом осіб.
9. Застосування цивільного законодавства за аналогією.

Методичні вказівки

Джерела цивільного права та їх види. Конституція України – Основний Закон. Цивільний кодекс України. Конституційні і звичайні закони. Акти Президента України. Акти Кабінету Міністрів України. Акти інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим. Міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Чинні нормативно-правові акти колишнього СРСР та Української РСР. Рішення Конституційного Суду України. Акти органів місцевого самоврядування. Примірні статuti кооперативних і громадських організацій, затверджені органами державної влади. Звичаї ділового обороту. Локальні (корпоративні) нормативні акти, прийняті органами управління юридичних осіб, які регулюють їх діяльність. Аналогія закону та аналогія права. Роль судової практики в удосконаленні, тлумаченні та застосуванні цивільного законодавства. Система цивільного права. Поняття і структура цивільного законодавства. Співвідношення цивільного права і цивільного законодавства. Структура Цивільного кодексу України: книга 1 «Загальні положення», книга 2 «Особисті немайнові права фізичної особи», книга 3 «Право власності та інші речові права», книга 4 «Право інтелектуальної власності», книга 5 «Зобов'язальне право»

та книга 6 «Спадкове право». Дія цивільного законодавства у часі, просторі та за колом осіб.

Цивільне законодавство – це система норм, що регулюють цивільні відносини. Тут доцільно зауважити, що в контексті питання цивільне законодавство розглядається питання джерел (форми) цивільного права – це ті зовнішні форми виразу правил поведінки учасників цивільних правовідносин, які засвідчують їхню обов’язковість для певного кола осіб.

Акти цивільного законодавства України – система нормативно-правових актів, які регулюють цивільні відносини. Основу цих актів становить Конституція України, яка містить низку норм прямої дії, котрими регулюються цивільні відносини. Йдеться передовсім про норми, які встановлюють основні принципи здійснення, охорони і захисту особистих немайнових та майнових прав, загальні засади інституту права приватної власності та власності суб’єктів публічного права тощо.

Основним актом цивільного законодавства України є Цивільний кодекс України. Акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності. Акт цивільного законодавства не має зворотної дії у часі, крім випадків, коли він пом’якшує або скасовує цивільну відповідальність особи. Якщо цивільні відносини виникли раніше і регулювалися актом цивільного законодавства, який втратив чинність, новий акт цивільного законодавства застосовується до прав та обов’язків, що виникли з моменту набрання ним чинності

Цивільні відносини регулюються однаково на всій території України.

Цивільне законодавство України може існувати в таких формах:

1. Акти цивільного законодавства України.

Закони:

– Цивільний кодекс України та інші закони України;

Підзаконні акти:

- 8 укази Президента України, прийняті у межах його компетенції, встановленої Конституцією України;
- постанови Кабінету Міністрів України;
- акти центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів влади АРК, які можуть регулювати цивільні відносини лише у випадках і в межах, встановлених Конституцією України та законом (ст. 4 ЦК).

2. Міжнародні договори набувають чинності для України після надання Верховною Радою України згоди на їх обов'язковість. Міжнародні договори наділені пріоритетом у правозастосуванні порівняно з іншими актами цивільного законодавства, у тих випадках, якщо положення останніх суперечать міжнародному договору. Згідно зі ст. 10 ЦК, якщо у чинному міжнародному договорі України, укладеному у встановленому законом порядку, містяться інші правила, ніж ті, що встановлені відповідним актом цивільного законодавства, застосовуються правила відповідного міжнародного договору України;

3. Практика Європейського суду з прав людини, яка містить, зокрема, низку основоположних принципів державного регулювання майнових та немайнових відносин. Поряд із Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, застосування практики Європейського суду з прав людини судами України як джерела права є обов'язковим згідно зі ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

4. Судова практика (практика судів загальної юрисдикції), під якою розуміють сукупність правоположень (тверджень юридичного характеру, які конкретизують норми права). Основні форми виразу судової практики в Україні: а) рішення судів апеляційної та касаційної інстанцій з так званих «принципових» справ і б) роз'яснення вищих судових інстанцій (Пленуму ВС, вищих спеціалізованих судів).

5. Договори суб'єктів цивільного права.
6. Звичаї.
7. Інші акти цивільного законодавства (правова доктрина, прецеденти, корпоративні норми тощо).

Цивільні правовідносини – це суспільні відносини врегульовані нормами цивільного права.

Особливостями цивільних правовідносин є те, що:

- вони регулюються специфічним методом рівності сторін;
- їх учасники мають певне коло прав та обов'язків;
- їм притаманна ініціатива та юридична рівність учасників;
- виникають, змінюються та припиняються на підставі юридичних фактів.

Елементами цивільного правовідношення є:

1. Суб'єкти (учасники цивільного правовідношення, які мають цивільні права та обов'язки) фізичні особи – громадяни України, а також іноземці і особи без громадянства; юридичні особи – незалежно від форми власності та організаційноправової форми; соціально-публічні утворення – держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та ін.

2. Об'єкти – це матеріальні або нематеріальні блага, з приводу яких виникають цивільні правовідношення (речі, дії, послуги, результати інтелектуальної творчої діяльності, інформація та ін.).

3. Зміст – суб'єктивні права та обов'язки учасників правовіднос

Тема 3. Загальна характеристика цивільного права зарубіжних країн

1. Загальна характеристика правових систем.
2. Європейські традиції приватного права (Західна та Східна традиції).
3. Головні риси європейських традицій права.
4. Системи (типи) приватного (цивільного) права. Головні риси систем (типів) приватного (цивільного) права.

5. Романська система приватного (цивільного) права. Центральноевропейська система приватного (цивільного) права.

6. Східно- європейська система приватного (цивільного) права.

7. Англо-американська приватно- правова система. Мусульманська правова система.

Методичні вказівки

Кожному суспільству, яке претендує на звання державно-організованого, властиві певні правила, писані і неписані, що є регуляторами суспільних відносин. Назви даних правил різні: звичаї, прецеденти, договори, закони тощо, але в цілому систему, що утворюють ці правила, у більшості держав світу, прийнято розглядати як право.

Одночасно із зародженням суверенних держав формувалося і національне позитивне право, закладалися основи для його подальшого розвитку. Право держав сформовано з використанням різноманітних прийомів юридичної техніки і покликане задовольняти інтереси суспільств з різними соціальними групами, структурами, звичаями, віруваннями. А звідси зрозуміло, що унікальність будь-якої держави, як політико-територіальної організації суспільства, виявляється й у неповторності, самобутності його права взагалі і цивільного права, зокрема. Між тим процес зародження і розвитку державних утворень неминуче пов'язаний і з інтенсифікацією міждержавних зв'язків у різних сферах торгівлі, культури та науки тощо, що потребує гармонізації законодавства. Саме цим й іншими причинами пояснюється те, що норми права окремих держав, включаючи і норми цивільного права, приводяться до єдиного «знаменника», здійснюється запозичення й адаптація правових принципів, категорій, конструкцій з права інших держав.

Таким чином, в еволюції цивільного права, як загальнолюдської цінності, намітилися і тривають дві тенденції: з одного

боку, позитивні цивільно-правові норми і правила уніфікувалися, а відповідні наші італійські правові системи сформували специфічний тип (сім'ю) правових систем; з другого – відбувалася диференціація, що породжувала виникнення найрізноманітніших типів правових систем світу.

Належне вивчення цивільного права на сучасному етапі розвитку України, як і будь-якої іншої галузі національного права, неможливе без використання порівняльно-правового методу дослідження, що до-ілює систематизувати цивільно-правові явища, властиві правовим системам різних держав, виявити генетичні зв'язки між ними й історичну послідовність їх розвитку, ступінь рецепції елементів (правових конструкцій, понять, принципів) однієї правової системи в іншу.

Під типом (сім'єю) правової системи прийнято розуміти сукупність національних правових систем держав, що мають загальні риси. Типи, які виявляються в єдності закономірностей і тенденцій розвитку, що домінують у формі джерел та принципів права, систем права і систем законодавства, організації правових установ, насамперед, судової системи, подібності правових категорій і понять¹. Беручи до уваги, що тип правової системи і тип цивільно-правової системи співвідносяться як загальна і окрема категорії, тип цивільно-правової системи можна визначити як сукупність національних правових систем держав, що мають загальні риси, які полягають у єдності закономірностей і тенденцій розвитку здійснюваного у них правового регулювання. Суспільних відносин, що становлять предмет цивільного права.

Розбіжності між цивільним правом різних держав істотно зменшуються за умови, якщо виходити не із змісту їх конкретних норм, що залежить від волі законодавця і піддається постійним, а іноді досить істотним змінам, а з більш стабільних, константних компонентів (елементів), які використовуються для створення, застосування, інтерпретації й оцінки зазначених правил поведінки. Саме вказані постійні елементи будь-якої

цивільно-правової системи як класифікаційний критерій дозволяють виділити і відокремити їх типи, котрих існує не так уже й багато.

Серед правників не склалося єдиної думки з питання про групи «сімей права» і про ознаки, за якими вони відокремлюються. Між тим узагальнено можна виділити певні критерії, що дозволяють виявити подібність і розбіжності основних цивільно-правових систем сучасності і які представляють константні елементи будь-якої цивільно-правової системи: 1) генезис правових систем, тобто історію їх виникнення і розвитку, що вплинула на формування унікальності правових начал і принципів та на тенденції подальшого розвитку правових систем; джерела права – їх система, значення і співвідношення між собою; структура цивільного права, що включає побудову цивільно-правових норм, їх розподіл за підгалузями і правовими інститутами.

Враховуючи зазначені критерії (константні елементи), можна запропонувати наступну класифікацію цивільно-правових систем світу: 1) романо-германський тип правової сім'ї, який охоплює багаторічній континентальній Європі та їх колишні колонії; 2) сім'я загального права (англо-американський тип правової сім'ї), що панує в Англії, Уельсі, Ірландії, США та державах-членах Британської Співдружності (у деяких з них лише частково); 3) релігійні і традиційні правові системи, які включають: а) релігійну правову сім'ю – ісламське право, індуське право, іудейське право (теократичні мусульманські держави, частково Індія і Ізраїль); б) далекосхідну правову сім'ю – Китай, Японія; в) африканську правову сім'ю – значна частина країни континентальної Африки і Мадагаскар.

Крім того, внаслідок різних історичних передумов правові системи, що панують у деяких державах і на певних територіях, можуть бути віднесені до так званого змішаного типу правової системи (сім'ї), який виник на стику романо-германської і англо-американської правових систем (Філіппіни, Шотландія, провінція Квебек, штат Луїзіана (США), скандинавські держави).

Місце цивільного права України серед цивільно-правових систем сучасності В силу загальновідомих історичних процесів на території України тривалий час була відсутня суверенна національна держава. Однак як і у періоди існування української державності (Київська Русь, Гетьманщина ХVII-XVIII ст., УНР, Гетьманат початку ХХ ст.), так і у часи перебування України в складі інших держав на формування української правової системи впливали традиції романо-германської правової сім'ї, на підґрунті якої вона й розвивалася. Такий висновок можна зробити в результаті дослідження правових джерел, що у різні епохи регулювали в Україні відносини, які нині належать до цивільних (договори Київської Русі з Візантійською імперією, в яких містяться норми візантійського права, що є прямим успадкуванням права Древнього Риму; Руська Правда; Церковні статuti князів Володимира і Яро слава; Литовські статuti; перший кодекс українського права 1743 р. «Права, по которьш судится малороссийский народ.. -»¹, законодавство Російської імперії).

Тема 4. Загальна характеристика цивільних правовідносин

1. Поняття та особливості цивільних правовідносин.
2. Елементи цивільних правовідносин.
3. Зміст цивільних правовідносин. Поняття суб'єктивного цивільного права і цивільного обов'язку.
4. Види цивільних правовідносин.
5. Виникнення, зміна і припинення цивільних правовідносин.
6. Поняття юридичних фактів. Юридичний склад. Види юридичних фактів.

Методичні вказівки

Цивільно-правові відносини – це врегульовані нормами цивільного права майнові і особисті немайнові відносини, що засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

Для цивільних правовідносин характерні специфічні ознаки, які відрізняють їх від інших видів правових відносин, що виникають у суспільстві. Зокрема, слід відзначити такі особливості: цивільні правовідносини – це майнові та особисті немайнові відносини; учасники цих відносин характеризуються майновою відокремленістю і юридичною рівністю; юридичні права та обов'язки суб'єктів цивільно-правових відносин виникають, змінюються або припиняються на підставі юридичних фактів.

Цивільно-правові відносини складаються з трьох основних елементів: суб'єктів, об'єктів і змісту.

Суб'єктами цивільних правовідносин можуть бути фізичні та юридичні особи, а також держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права.

Правові відносини між фізичними особами виникають, як правило, з приводу матеріальних, духовних та інших потреб. З урахуванням зазначеного об'єктами цивільних правовідносин можуть бути: речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага.

Зміст цивільних правовідносин утворюють цивільні права та обов'язки суб'єктів правовідносин.

У даному випадку суб'єктивне право – це заснована на законі можливість конкретної особи здійснювати певні дії та вимагати задоволення свого інтересу від зобов'язаної особи.

Зміст суб'єктивного права знаходить своє відображення у відповідних можливостях учасника зазначених відносин: здійснювати певні дії (наприклад, купувати, продавати, дарувати речі, використовувати твори тощо); вимагати належної поведінки від зобов'язаних осіб (наприклад, виконати роботу, передати речі і т. п.); можливість звернутися до застосування примусової сили державного апарату для реалізації права вимоги.

Суб'єктивний цивільний обов'язок – це міра необхідної поведінки зобов'язаної особи, яку вимагає від неї уповноважена особа з метою задоволення своїх інтересів.

Цивільно-правові відносини поділяються на такі види:

за змістом: майнові – цивільні правовідносини, спрямовані на задоволення майнових інтересів фізичних та юридичних осіб (наприклад, правовідносини власності, передача майна однією особою іншій у порядку спадкування); немайнові – цивільні правовідносини щодо задоволення особистих немайнових інтересів учасників цих відносин (наприклад, авторські правовідносини);

– за зв'язком учасників відносин: абсолютні, тобто цивільні правовідносини, за яких уповноваженому суб'єкту протистоїть як зобов'язаний суб'єкт невизначене коло осіб (наприклад, правовідносини власності, авторства); відносні – цивільно-правові відносини, за яких уповноваженому суб'єкту протистоїть конкретно визначена особа, яка повинна здійснити уповноваженому суб'єкту певні дії (наприклад, при купівлі-продажу, зберіганні, поставці);

– залежно від об'єкта правових відносин: речові – цивільні правовідносини, об'єктом яких є речі (наприклад, відносини щодо володіння та користування майном); зобов'язальні, тобто правовідносини, об'єктом яких є виконання відповідних зобов'язань (наприклад, відносини, які виникають з договору, заподіяння шкоди);

– залежно від структури: прості – цивільні правовідносини, в яких одній стороні належить тільки право, а іншій – тільки обов'язок (наприклад, правовідносини, які виникають з договору позики); складні – цивільні правовідносини, за яких дві сторони мають як права, так і обов'язки (наприклад, відносини, що виникають з договору купівлі-продажу);

– за характером нормативного спрямування: регулятивні – правові відносини, в основу яких покладено дію цивільно-правових норм, спрямованих на регулювання майнових та особистих немайнових відносин між їх учасниками; охоронні – правові

відносини, які виникають внаслідок порушення цивільних прав одного із суб'єктів цих відносин і спрямовані на їх відновлення.

Цивільні правовідносини виникають, змінюються або припиняються на підставі юридичних фактів, тобто обставин, які мають юридичне значення і породжують певні правові наслідки. Цивільний кодекс України (ст. 11) передбачає, що цивільні права та обов'язки виникають із дій осіб, що передбачені актами цивільного законодавства, а також із дій осіб, що не передбачені цими актами, але за аналогією породжують цивільні права та обов'язки.

Підставами виникнення цивільних прав та обов'язків, зокрема, є: договори та інші правочини; створення літературних, мистецьких творів, винаходів та інших результатів інтелектуальної діяльності; заподіяння матеріальної та моральної шкоди іншій особі; інші юридичні факти.

Цивільні права та обов'язки можуть виникати безпосередньо з акту цивільного законодавства (наприклад, безпосередньо з акту органів державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим, органу місцевого самоврядування, з рішення суду), а у випадках, встановлених актом цивільного законодавства або договором, підставою виникнення цивільних прав та обов'язків може бути настання або ненастання певної події.

Юридичні факти в цивільному праві поділяються на юридичні дії та юридичні події.

Юридичні дії – це такі юридичні факти, спричинення яких залежить від волі людей і породжує певні правові наслідки (наприклад, укладання учасниками цивільних правовідносин певного договору).

Дії, які вчиняються відповідно до закону, визнаються правомірними (наприклад, угоди, адміністративні акти і т. п.), а ті дії, які вчиняються всупереч закону, – неправомірними (наприклад, укладання мнених угод і т. п.).

Юридичні події – це юридичні факти, які настають незалежно від волі людини (наприклад, природні явища стихійного характеру).

Тема 5. Фізичні особи як суб'єкти цивільного права

1. Загальні положення про фізичну особу.
2. Визначення, характерні риси та зміст цивільної правоздатності. Правоздатність та суб'єктивне право.
3. Дієздатність громадян. Обсяг дієздатності фізичних осіб (часткова, неповна, повна).
4. Обмеження дієздатності фізичної особи. Визнання фізичної особи недієздатною.
5. Поняття та правове значення індивідуалізації фізичної особи. Ім'я фізичної особи.
6. Поняття та значення місця проживання.
7. Визнання громадянина безвісно відсутнім. Оголошення громадянина померлим.
8. Поняття громадського стану. Акти громадянського стану. Порядок переміни та виправлення актових записів.
9. Фізична особа – підприємець.
10. Опіка та піклування. Сутність інститутів опіки та піклування та їх види.
11. Встановлення опіки та піклування, зміст опіки і піклування.

Методичні вказівки

1. Фізична особа – це людина учасник цивільних відносин.
Фізична особа набуває прав і обов'язків і здійснює їх під своїм ім'ям. Ім'я є особистим немайновим правом фізичної особи із засобом індивідуалізації як учасника цивільно-правових відносин.
Ім'я фізичної особи, яка є громадянином України, складається з прізвища, власного імені та по-батькові (якщо інше не впливає із закону або звичаю національної меншини).
Фізична особа має право використовувати псевдонім (вигадане ім'я) або діяти без зазначення імені.
Ім'я дитині обирається за згодою батьків, по-батькові дається за іменем батька, якщо інше не передбачено законами України чи не ґрунтується на національних звичаях.

Фізична особа має право змінити ім'я у разі укладення шлюбу, розірванні шлюбу, визнання його недійсним, усиновлення, встановлення батьківства (ст. ст. 35, 45, 46, 113, 231 Сімейного кодексу України). Крім того, фізична особа, якій виповнилося 16 років, може змінити своє прізвище та ім'я за власним бажанням. Особа, що досягла 14 років, може зробити це зі згоди батьків або того з них, з ким вона проживає, або піклувальника, але за умови, що це відповідає її інтересам.

При зміні імені відповідні зміни вносяться в актовий запис про народження та інші документи.

Місцем проживання фізичної особи є житловий будинок, квартира, інше приміщення, придатне для проживання в ньому (гуртожиток, готель) у відповідному населеному пункті, в якому фізична особа проживає постійно, переважно або тимчасово. Фізична особа може мати декілька місць проживання.

Вільний вибір місця проживання є одним з основних конституційних прав людини та особистим немайновим правом, що охороняється законом.

Місцем проживання фізичної особи до 10 років є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, опікуна або місце знаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я в якому вона проживає.

Місцем проживання фізичної особи від 10 до 14 років є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, опікуна або місце знаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я в якому вона проживає, якщо інше місце проживання не встановлене за згодою між дитиною та батьками (усиновлювачами, опікуном) або організацією, яка виконує функції опікуна.

Фізична особа, яка досягла 14 років має право самостійно визначати місце проживання.

2. Цивільна правоздатність фізичної особи (здатність мати цивільні права та обов'язки) – виникає в момент її народження і припиняється у момент смерті.

Цивільна дієздатність (здатність своїми діями набувати для себе цивільних прав і самостійно їх здійснювати та своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання) – залежить від віку та стану психічного здоров'я фізичної особи.

Залежно від віку виділяють такі різновиди дієздатності:

Часткова	Неповна	Повна
фізична особа до 14 років (малолітня)	фізична особа від 14 до 18 років (неповнолітні)	фізична особа яка досягла 18 років або у випадках визначених законом
Має право: 1. Вчиняти дрібні побутові правочини; 2. Здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної творчої діяльності	Має право: 1. Самостійно розпоряджатись своїм заробітком, стипендією та іншими доходами; 2. Самостійно укладати договір банківського вкладу (рахунку) та розпоряджатись грошима на рахунку; 3. Самостійно здійснювати права на результати інтелектуальної творчої діяльності; 4. Бути учасником (засновником) юридичних осіб, якщо це не заборонено статутними документами або законом Неповнолітня особа вчиняє інші правочини за згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальників.	Законом передбачена можливість набуття повної дієздатності особою до досягнення нею 18 років у випадках: – реєстрації шлюбу; – реєстрації матір'ю (батьком) дитини; – по досягненні 16 років, якщо особа працює за трудовим договором; – по досягненні 16 років, якщо особа бажає займатись підприємницькою діяльністю.
Малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду. Відшкодування завданої шкоди здійснюється батьками (усиновлювачами), опікунами.	Неповнолітня особа відповідає за завдану нею шкоду самостійно . У разі відсутності у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником.	

3. Фізична особа може бути визнана судом обмежено дієздатною або недієздатною у таких випадках:

	Підстави	Правові наслідки
Обмеження дієздатності	1. Якщо фізична особа страждає на психічний розлад, який істотно впливає на її здатність усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними. 2. Якщо фізична особа зловживає спиртними напоями, наркотичними засобами, токсичними речовинами, азартними іграми тощо і тим ставить себе чи свою сім'ю також інших осіб, яких вона за законом зобов'язана утримувати в скрутне матеріальне становище.	1. Над фізичною особою, цивільна дієздатність якої обмежена, встановлюється пiклування. Така особа може самостійно вчиняти лише дрібні побутові правочини. 2. Одержання заробітку, пенсії, стипендії, інших доходів особи, цивільна дієздатність якої обмежена, та розпорядження ними здійснюються піклувальником.
Визнання недієздатною	Фізична особа може бути визнана судом недієздатною, якщо вона внаслідок хронічного, стійкого психічного розладу не здатна усвідомлювати значення своїх дій та (або) керувати ними	1. Над фізичною особою встановлюється опіка. 2. Недієздатна фізична особа не має права вчиняти будь-якого правочину. 3. Правочини від імені недієздатної фізичної особи та в її інтересах вчиняє її опікун.
За рішенням суду дієздатність фізичної особи може бути поновлена.		

4. У разі тривалої відсутності фізичної особи в місці її постійного проживання, з метою захисту її прав та інтересів, а також прав та інтересів інших осіб, які знаходяться з нею у правових відносинах (майнових, аліментних, трудових тощо), фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою або оголошена померлою.

	Підстави	Правові наслідки	Правові наслідки появи / повернення особи
Визнання безвісно відсутньою	Якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування	Нотаріус за останнім місцем її проживання описує належне їй майно та встановлює над ним опіку . Опікун приймає виконання цивільних обов'язків на її користь,	Судове рішення про визнання безвісно відсутньою скасовується.

		погашає за рахунок її майна борги, управляє цим майном в її інтересах.	
Оголошення померлою	a. Якщо у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років; b. Якщо вона пропала безвісти за обставин, що загрожували їй смертю або дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку, – протягом шести місяців; c. За можливості вважати фізичну особу загиблою від певного нещасного випадку або інших обставин внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру – протягом одного місяця після завершення роботи спеціальної комісії, утвореної внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру. 4. Якщо особа пропала безвісти у зв'язку з воєнними діями, вона може бути оголошена судом померлою після спливу двох років від дня закінчення воєнних дій	1. Відкривається спадщина; 2. Спадкоємцям забороняється відчужувати нерухоме майно отримане у спадщину.	1. Майно повертається, якщо воно збереглося та безоплатно перейшло до теперішнього володільця, окрім грошей, цінних паперів на пред'явника та майна, придбаного занабувальною давністю. 2. Майно яке перейшло за відплатним договором повертається, окрім випадків коли буде встановлено, що на момент набуття цього майна особа знала, що оголошений померлим, живий. 3. У разі неможливості повернути майно в натурі відшкодується його вартість. 4. Повертається сума, одержана від реалізації майна, яке перейшло у власність держави, Автономної Республіки Крим або територіальної громади і було реалізоване ними.

5. Опіка та піклування, як форми реалізації дієздатності фізичних осіб.

Опіка та піклування є способами встановлюються з метою забезпечення особистих немайнових і майнових прав та інтересів малолітніх, неповнолітніх осіб, а також повнолітніх осіб, які за станом здоров'я не можуть самостійно здійснювати свої права і виконувати обов'язки. Опіка та піклування встановлюються органами опіки та піклування або судом.

Опіка	Піклування
Встановлюється над: 1. фізичними особами до 14 років (малолітніми), що позбавлені батьківського піклування; 2. недієздатними фізичними особами; майном фізичних осіб, що визнані безвісно відсутніми, зниклими безвісті, недієздатними та малолітніх позбавлених батьківського піклування	Встановлюється над: 1. фізичними особами у віці від 14 до 18 років (неповнолітніми), які позбавлені батьківського піклування; обмежено дієздатною фізичною особою
Опікуном або піклувальником може бути фізична особа: – з повною цивільною дієздатністю; – яка не перебуває на обліку або лікуванні в психоневрологічних та наркологічних закладах; – не позбавлена батьківських прав – поведінка якої не суперечить інтересам підопічного; – не є засудженою за вчинення тяжкого злочину; щодо неї не було припинено раніше встановлена опіка чи піклування	
Опікун вчиняє правочини від імені та в інтересах підопічного. Але , опікун, його дружина, чоловік та близькі родичі (батьки, діти, брати, сестри) не можуть укладати з підопічним договорів, крім передання майна підопічному у власність за договором дарування або у безоплатне користування за договором позички . Опікун не може здійснювати дарування від імені підопічного, а також зобов'язуватися від його імені порукою.	Піклувальник дає згоду на вчинення підопічним правочинів. Але , піклувальник не може давати згоду на укладення договорів між підопічним та своєю дружиною (своїм чоловіком) або своїми близькими родичами, крім передання майна підопічному у власність за договором дарування або у безоплатне користування на підставі договору позички
Опікун чи піклувальник виключно з дозволу органів опіки і піклування має право: – відмовитися від майнових прав підопічного; – видавати письмові зобов'язання від імені підопічного; – укладати договори, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, в тому числі договори щодо поділу або обміну житлового будинку, квартири; укладати договори щодо іншого цінного майна.	

Опіка припиняється у разі: – передачі малолітньої особистості (усиновлювачам); – досягнення підопічним чотирнадцяти років (опікун, стає піклувальником безспеціального рішення); поновлення цивільної дієздатності фізичної особи	Піклування припиняється у разі: – досягнення фізичною особою повноліття; – реєстрації шлюбу неповнолітньої особи; – надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності; – поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, цивільна дієздатність якої була обмежена
--	--

Опікун зобов'язаний дбати про підопічного, про створення йому необхідних побутових умов, забезпечення його доглядом та лікуванням, дбати про виховання, навчання та розвиток малолітньої та неповнолітньої особи.

6. Актами цивільного стану є події та дії, які нерозривно пов'язані з фізичною особою і започатковують, змінюють, доповнюють або припиняють її можливість бути суб'єктом цивільних прав та обов'язків. Актами цивільного стану є народження фізичної особи, встановлення її походження, набуття громадянства, вихід з громадянства та його втрата, досягнення відповідного віку, надання повної цивільної дієздатності, обмеження цивільної дієздатності, визнання особи недієздатною, шлюб, розірвання шлюбу, усиновлення, позбавлення та поновлення батьківських прав, зміна імені, інвалідність, смерть тощо. Державній реєстрації підлягають народження фізичної особи та її походження, громадянство, шлюб, розірвання шлюбу у випадках, передбачених законом, зміна імені, смерть.

Реєстрація актів цивільного стану провадиться відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» від 1.07.2010р. Відомості про народження фізичної особи та її походження, усиновлення, позбавлення та поновлення батьківських прав, шлюб, розірвання шлюбу, зміну імені, смерть підлягають обов'язковому внесенню до Державного реєстру актів цивільного стану громадян та Єдиного державного демографічного реєстру в обсязі, визначеному Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус».

Тема 6. Юридичні особи як суб'єкти цивільних правовідносин

1. Поняття та ознаки юридичної особи.
2. Сутність юридичної особи. Теорії юридичної особи.
3. Правосуб'єктність юридичної особи.
4. Органи юридичної особи.
5. Поняття індивідуалізації юридичної особи. Найменування юридичної особи. Місцезнаходження юридичної особи.
6. Порядок виникнення юридичних осіб. Стадії створення юридичної особи.
7. Державна реєстрація юридичних осіб. Види та зміст установчих документів юридичних осіб.
8. Припинення юридичних осіб. Загальні положення про припинення юридичної особи.
9. Визнання юридичної особи банкрутом. Процедура банкрутства.
10. Види юридичних осіб.
11. Організаційно – правові форми юридичних осіб.
12. Філії та представництва юридичних осіб.
13. Юридичні особи приватного та публічного права.
14. Правове положення господарських товариств.
15. Види господарських товариств.
16. Поняття та види кооперативів.
17. Об'єднання громадян як юридичні особи.
18. Правовий статус релігійних організацій

Методичні вказівки

Юридичною особою є організація, створена і зареєстрована у встановленому законом порядку, яка наділена цивільною право – та дієздатністю, може бути позивачем та відповідачем у суді. Ознаками юридичної особи є:

- Створення та реєстрація у встановленому законом порядку;
- Наявність цивільної право- та дієздатності;

- Організаційна єдність;
- Майнова відокремленість;
- Індивідуалізація юридичної особи (найменування, місцезнаходження);
- Відповідальність юридичної особи;
- Можливість виступати позивачем і відповідачем в суді.

Юридична особа наділена певними засобами індивідуалізації. Це 21 насамперед стосується найменування юридичної особи, яке складається із двох частин, організаційно-правової форми, і назви. Юридична особа, що є підприємницьким товариством, може мати комерційне (фірмове) найменування.

Засобом індивідуалізації є місцезнаходження юридичної особи. Відповідно до ст. 93 ЦК місцезнаходженням юридичної особи є фактичне місце ведення діяльності чи розташування офісу, з якого проводиться щоденне керування діяльністю юридичної особи (це переважно перебуває керівництво) та здійснення управління і обліку.

2. У науці цивільного права та в цивільному законодавстві існують різні критерії класифікації юридичних осіб: Залежно від способів об'єднання осіб та (або) майна :

- юридичні особи, які об'єднують тільки осіб (об'єднання громадян, політичні партії, творчі спілки, благодійні організації тощо);
- юридичні особи, які об'єднують осіб та майно (виробничі кооперативи, споживчі кооперативи тощо);
- юридичні особи, які об'єднують майно (товариства з обмеженою відповідальністю, акціонерні товариства, приватні підприємства тощо); Залежно від виду права власності:
 - державні;
 - комунальні;
 - приватні; Залежно від виконання публічних чи приватних функцій;

– юридичні особи приватного права – створені для досягнення мети, яка має приватний характер, для отримання прибутку та задоволення інших потреб засновників .

За організаційно-правовими формами:

– товариства – це організації, створені шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у товаристві. Товариства бувають підприємницькі (акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю, товариства з додатковою відповідальністю, повні, командитні товариства, виробничі кооперативи) та непідприємницькі (споживчі кооперативи, об'єднання громадян, професійна спілка, організація роботодавців, торгово-промислова палата тощо).

– установою є організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання (виділення) їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна. Залежно від підстав фінансування:

- госпрозрахункові юридичні особи;
- бюджетні юридичні особи Залежної від кількості засновників:
- унітарні юридичні особи (виникають внаслідок волевиявлення одного власника);
- юридичні особи, створені кількома засновниками (господарські товариства, об'єднання підприємств, громадян тощо).

Тема 7. Держава та інші соціальні утворення як суб'єкти цивільних правовідносин

1. Поняття держави як суб'єкта цивільного права.
2. Загальні принципи участі держави, АРК, територіальних громад у цивільних правовідносинах
3. Причини правосуб'єктності держави Україна. Державний імунітет (внутрішній та зовнішній).
4. Форми участі держави в цивільних правовідносинах.

5. Види цивільних правовідносин в яких держава виступає суб'єктом.
6. Автономна Республіка Крим як суб'єкт цивільних правовідносин.
7. Правове становище територіальної громади в цивільних правовідносинах.
8. Відповідальність по зобов'язанням держави Україна, АРК, територіальних громад..

Методичні вказівки

Серед суб'єктів цивільного права особливе місце посідає держава, яка також може виступати стороною у певних цивільних правовідносинах. Держава – це особливий суб'єкт цивільного права, проте не юридична особа, тому на цього учасника цивільних правовідносин не поширюється загальні положення, що є характерними для юридичних осіб.

Держава сама визначає свій правовий режим. На відміну від інших суб'єктів права вона може припинити свою діяльність шляхом реорганізації чи ліквідації.

Слід назвати такі форми участі держави у цивільному обороті:

- 1) створення юридичних осіб (державні унітарні підприємства та організації);
- 2) здійснення своїх повноважень у відносинах власності через Фонд державного майна;
- 3) у спадкових відносинах, як спадкоємець за заповітом;
- 4) безпосередня участь держави у внутрішньому обороті. Зокрема, від імені держави виступають як представницькі, так і виконавчі органи влади (Президент України, Уряд України а в передбачених законом випадках – органи місцевого самоврядування та інші особи).

Держава виступає суб'єктами у таких зобов'язальних

правовідносинах:

1) у відносинах позики (при випуску облігацій та інших цінних паперів);

2) у відносинах з поставки продукції для державних потреб;

3) у відносинах підряду для державних потреб;

4) у відносинах дарування.

Саме на державу покладено обов'язок з відшкодуванням шкоди:

1) завданої власникові прийняттям закону, що припиняє право власності на певне майно;

2) заподіяної незаконним діями правоохоронних органів;

3) фізичній особі, яка потерпіла від злочину, якщо не встановлена особа, яка його вчинила, або якщо вона є неплатоспроможною (ст. 1177 ЦК України).

Крім держави, у цивільних правовідносинах можуть брати участь Автономна Республіка Крим і територіальні громади.

Тема 8. Об'єкти цивільних прав

1. Поняття об'єктів цивільних прав (правовідносин). Загальні положення про об'єкти цивільних прав (правовідносин).

2. Поняття та класифікація речей. Майно. Єдиний майновий комплекс.

3. Гроші як об'єкти цивільних прав.

4. Цінні папери як об'єкти цивільних прав. Поняття та ознаки цінних паперів.

5. Види цінних паперів.

6. Особливості векселя як виду цінного паперу.

7. Дії та результати дій як об'єкт цивільних прав.

8. Продукти творчої діяльності як об'єкти цивільних прав.

9. Поняття та зміст особистих немайнових прав як об'єкти цивільних прав.

10. Інформація як об'єкт цивільних прав. Види інформації як об'єкта цивільних прав.

11. Характеристика інших об'єктів цивільних прав..

Методичні вказівки

1. В літературі зустрічаються терміни «об'єкти цивільних прав» і «об'єкти цивільних правовідносин». Але аналіз цих понять дозволяє дійти висновку, що вони є тотожними категоріями. Це дозволяє рівною мірою користуватися як тією, так і іншою термінологією.

З урахуванням сказаного, об'єкти цивільних прав (правовідносин) можуть бути певні як матеріальні та (або) нематеріальні блага, з приводу яких складаються цивільні відносини.

Зокрема, у ЦК пропонуються класифікації об'єктів цивільних прав за двом критеріями: 1) у залежності від характеру благ (ст. 177 ЦК) і 2) у залежності від оборотоздатності об'єктів цивільних прав (ст. 178 ЦК).

Оборотоздатність об'єктів цивільних прав – це можливість здійснення стосовно них правочинів та інших юридичних дій.

У залежності від ступеню оборотоздатності об'єкти цивільних прав поділяються на три групи:

1) об'єкти, що перебувають у вільному цивільному обороті (обігу). За загальним правилом, об'єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обігу, або не обмежені в обігу, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи;

2) об'єкти, обмежені у цивільному обігу (обмежено оборотоздатні). Суть обмеження оборотоздатності полягає у тому, що певні об'єкти можуть належати лише учасникам цивільного обороту, які відповідають встановленим законодавством вимогам, або їхнє придбання (відчуження) допускається тільки на підставі спеціальних дозволів. Види об'єктів цивільних прав, які можуть належати лише певним учасникам обороту або перебування яких у цивільному обороті допускається за спеціальним дозволом, встановлюються законом;

3) об'єкти, вилучені з цивільного обігу (обороту). Вилученими з цивільного обороту вважаються об'єкти, які не можуть бути предметом правочинів. Види об'єктів цивільних прав, перебування яких у цивільному обороті не допускається, мають бути прямо встановлені у законі.

Усі інші класифікації об'єктів цивільних прав мають проводитися з врахуванням тієї обставини, чи є «цивільно оборотоздатним» той чи інший об'єкт. Так, якщо об'єкт є вилученим з цивільного обігу, то стосовно нього цивільні відносини не виникають взагалі. Він не є об'єктом цивільних прав, а його правовий режим визначається нормами публічного права.

З врахуванням сказаного має бути проведена і класифікація об'єктів цивільних прав у залежності від характеру благ. За цим критерієм об'єкти цивільних прав поділяються на такі види:

1) речі, щодо яких можуть виникати цивільні права і обов'язки.

2) дії (послуги), що здійснюються у сфері цивільних відносин;

3) результати дій (роботи), які мають правове значення;

4) результати інтелектуальної, творчої діяльності;

5) інформація – задокументовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі;

6) особисті нематеріальні (немайнові) блага: життя і здоров'я фізичної особи, честь, гідність, ділова репутація, ім'я тощо;

7) інші матеріальні і нематеріальні блага.

У деяких цивільних відносинах (наприклад, у договорах) може мати місце комплексний предмет, який стосується речей і дій або дій і результатів дій. Наприклад, укладено договір найму квартири, – об'єктом цього правовідношення є житло (річ). Але в процесі користування житлом наймачеві надаються різні послуги (скажімо, провадиться ремонт житлового приміщення). У цьому випадку об'єктом відповідних правовідносин необхідно

визнати також дії (послуги), здійснення яких наймач може вимагати від наймодавця.

Результати інтелектуальної, творчої діяльності тільки тоді стають об'єктами цивільних прав, коли вони отримують матеріальне втілення (рукопис, картина, книга, креслення), тобто виражаються в об'єктивній формі, стають доступними для сприйняття. Разом з тим, не можна ототожнювати результати інтелектуальної, творчої діяльності й речі, як об'єкти цивільних прав. Твори літератури, науки і мистецтва стають об'єктами цивільних прав з моменту їх створення; винаходи, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції – із моменту кваліфікації їх як результатів інтелектуальної праці у встановленому порядку відповідними компетентними органами.

2. Приступаючи до характеристики речей як об'єктів цивільних прав, передусім, варто звернути увагу на такі обставини:

1) традиційно речі розглядаються як головний об'єкт цивільних прав. У розділі III книги 1 ЦК «Об'єкти цивільних прав» речам присвячено 20 статей (ст. 179 – 198) із двадцяти п'яти, що містяться у цьому розділі;

2) існують труднощі визначення речей, як об'єктів правовідносин. Наприклад, ст. 179 ЦК визначає річ як предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Проте таке визначення, очевидно, потребує поширювального тлумачення. Адже ст. 177 ЦК поміж різновидів речей називає майно та майнові права, а ст. 190 ЦК вказує, що поняттям «майно» охоплюються також майнові права та обов'язки. Цілком очевидно, що ні «майнові права», ні «майнові права та обов'язки» не можуть бути віднесені до «предметів матеріального світу», як на те орієнтує визначення речі, запропоноване у ст. 179 ЦК;

3) об'єктами цивільних прав можуть бути лише оборотоздатні речі. Тобто, у разі, коли йдеться про речі, як об'єкти цивільних прав, то при цьому маємо враховувати, що відносно речей,

вилучених з цивільного обігу, цивільні права і обов'язки виникати не можуть, (це сфера дії не приватного, а публічного права), а отже вони не можуть бути й об'єктами цивільних правовідносин. Якщо ж іноді мовиться про те, що якесь майно знаходиться у

«винятковій власності держави», то це ще не означає, що ми маємо справу з приватноправовою (цивільно-правовою) категорією «право власності». Адже саме поняття «виняткова власність», є категорією публічно правовою, а не приватноправовою і знаходиться за межами сфери дії цивільного права. З цих міркувань речі, що вилучені з обігу, і знаходяться у власності (винятковому володінні або розпорядженні) держави, не можуть бути визнані об'єктами цивільних прав (правовідносин).

Таким чином, об'єктами цивільних прав можуть бути тільки речі, що знаходяться у цивільному обігу (повністю або частково оборотоздатні).

За правовим режимом речі приватного права поділяються на:

а) речі, які вільно перебувають у цивільному обігу. Такі речі можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої. Вони можуть бути об'єктами різноманітних абсолютних і відносних цивільних правовідносин і належати будь-яким суб'єктам цивільного права;

б) речі, обмежені у обігу (обороті). До них належать речі, що перераховані у затвердженому постановою Верховної Ради України від 17 червня 1992 р. Спеціальному порядку набуття права власності на окремі види майна (вогнепальна зброя, газові пістолети, радіоактивні речовини, пам'ятки мистецтва і культури тощо). Право власності на ці речі фізичні особи можуть набувати лише з відповідного дозволу органів МВС, Мінкультури тощо.

2) У залежності від можливості переміщення речей у просторі, вони можуть бути поділені на рухомі та нерухомі.

До нерухомих речей (нерухомого майна, нерухомості) належать земельні ділянки, а також об'єкти, розташовані на земельній ділянці, переміщення яких є неможливим без їх знецінення та

зміни їх призначення. Режим нерухомої речі може бути поширений законом на повітряні та морські судна, судна внутрішнього плавання, космічні об'єкти, а також інші речі, права на які підлягають державній реєстрації.

Особливостями правового режиму нерухомості є: а) державна реєстрація речових прав на нерухомість, обмеження цих прав, їх виникнення, переходу та припинення; б) встановлення зобов'язань, предметом яких є нерухомість, за місцем знаходження цього майна; в) набуття права власності на новостворене майно або права власності за договором з моменту державної реєстрації цієї нерухомості; г) особливий порядок набуття права власності на безхазяйну річ; д) більш тривалі строки набувальної давності на нерухоме майно; е) спеціальні правила укладення правочинів з нерухомістю (нотаріальна форма, державна реєстрація тощо).

Рухомими речами визнаються речі, які можна вільно переміщувати у просторі. Зокрема, рухомим майном визнаються речі, включаючи гроші та цінні папери, які прямо не віднесені законом до нерухомості. Рухомі речі, як правило, можуть відчужуватися без дотримання будь-яких ускладнених формальностей. Права на рухомі речі, за загальним правилом, не підлягають державній реєстрації. Винятки можуть бути встановлені законом для окремих видів рухомого майна (наприклад, реєстрація автотранспорту).

3) У залежності від здатності речей зберігати при подрібненні свою сутність вони поділяються на подільні й неподільні.

Згідно ст. 183 ЦК подільною є річ, яку можна поділити без втрати її цільового призначення: її частини відповідають тому ж призначенню, що і сама річ у цілому до її поділу.

Неподільною є річ, яку не можна поділити без втрати її цільового призначення. Іншими словами, неподільними вважаються речі, які внаслідок їх поділу втрачають своє колишнє призначення, або неадекватно втрачають свою цінність. Неподільними слід також вважати складні речі, що являють собою комплекс

нібито самостійних предметів, але пов'язаних загальним господарським або іншим призначенням (меблевий гарнітур, сервіз тощо). До складних речей належать і всі парні речі: взуття, рукавички, лижі і т.п. Крім того, учасники конкретного правочину можуть за згодою розглядати будь-яку сукупність речей як складну річ – окремий об'єкт цивільних прав.

4) У залежності від можливості індивідуалізації речей, вони поділяються на індивідуально-визначені і визначені родовими ознаками.

Індивідуально-визначені речі – це речі, які мають тільки їм властиві ознаки, що дозволяють відмежувати їх від всіх інших речей (схожих і несхожих на них). Індивідуально-визначені речі є незамінними. До родових речей належать речі, що мають ознаки, властиві усім речам того ж роду. Родові речі в цивільному обігові характеризуються такими ознаками, як кількість, міра, вага тощо.

5) У залежності від характеру використання споживчих якостей речей, їх можна розділити на «споживні» та «неспоживні».

Речі споживні – це такі речі, які в процесі їх використання втрачають свою фізичну сутність повністю або по частинах, а також речі, які в процесі використання перетворюються в іншу річ.

До неспоживних належать речі, які при їх використанні втрачають свої споживчі властивості поступово, протягом порівняно тривалого часу (наприклад, машини, обладнання, житлові будинки). Іншими словами, неспоживною є річ, призначена для неодноразового використання, яка зберігає при цьому свій первісний вигляд протягом тривалого часу.

6) У залежності від господарського значення, речі можуть бути поділені на головні і другорядні.

Головна річ являє основний інтерес як об'єкт цивільних прав, другорядна – виконує допоміжні, обслуговуючі функції.

З урахуванням характеру зв'язку між головною річчю і речами другорядними, останні можуть мати різні позначення.

Так, якщо головна річ і другорядна пов'язані фізично, то другорядні речі іменуються складовими частинами головної речі і визначаються як «все те, що не може бути відокремлене від речі без її пошкодження або істотного знецінення».

Якщо ж між головною і другорядними речами є економічний зв'язок, то останні іменуються продукцією, плодами і доходами.

Плоди – це природний результат органічного розвитку тварин і рослин. До них слід віднести фрукти, приплід худоби та птиці, та продукти які вони надають (молоко). Продукція – це майно, отримане в результаті цілеспрямованого використання речі (виготовлені товари). Доходи – це грошові та інші надходження, яке дає майно від використання в цивільному обігу (орендна плата, проценти на вклад).

Продукція, плоди та доходи належать власникові речі, якщо інше не встановлено договором або законом.

Особливим різновидом речей є гроші (грошові кошти).

Гроші являють собою особливий різновид рухомого майна. Вони найчастіше виступають як законний платіжний засіб у оплатних договорах, але можуть бути також предметом деяких цивільно-правових правочинів (заповіту, договорів позики, дарування, кредитних договорів тощо). Законним платіжним засобом на всій території України є грошова одиниця України – гривня. Вона може слугувати засобом платежу у зобов'язаннях незалежно від згоди кредитора.

3. У ст. 194 ЦК України цінний папір визначено як документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його випустила (видала), і власником та передбачає виконання зобов'язань згідно з умовами його випуску, а також можливість передачі прав, що впливають з цього документа, іншим особам.

Папери, в яких не виражене будь-яке право (поштові марки, грошові знаки), не є цінними паперами.

Згідно ст. 195 ЦК в Україні в цивільному обігу можуть бути такі групи цінних паперів:

1) пайові цінні папери, які засвідчують участь у статутному капіталі, надають їх власникам право на участь в управлінні емітентом і одержання частини прибутку, зокрема у вигляді дивідендів, та частини майна при ліквідації емітента;

2) боргові цінні папери, які засвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента сплатити у визначений строк кошти відповідно до зобов'язання;

3) похідні цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та (або) товарних ресурсів;

4) товаророзпорядчі цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

У залежності від способу легітимації правомочного суб'єкта цінні папери поділяються на:

- папери на пред'явника (права належать пред'явникові);
- іменні папери (складені на ім'я певної особи). Іменний цінний папір легітимує свого держателя у якості суб'єкта вираженого в ньому права. Іменний цінний папір характеризується, передусім, тим, що ім'я власника зафіксоване на його бланку і (або) в реєстрі власників, що може вестися у звичайній документарній і (або) бездокументарній електронній формах.

- ордерні папери (права належать особі, вказаній у цінному папері, яка може сама здійснити ці права або призначити своїм розпорядженням іншу уповноважену особу). Права за ордерним цінним папером передаються шляхом вчинення на цьому папері передавального напису (індосаменту). Індосант відповідає за існування та здійснення цього права. За передавальним написом

(індосаментом), вчиненим на цінному папері, до особи, якій або у розпорядження якої передаються права за цінним папером (індосата), переходять усі права, посвідчені цінним папером. Індосамент може бути бланковим (без зазначення особи, якій має бути здійснене виконання) або ордерним (із зазначенням особи, якій або за наказом якої має бути здійснене виконання). Індосамент може бути обмежений тільки дорученням здійснювати права, посвідчені цінним папером, без передання цих прав індосату. У цьому разі індосат виступає як представник.

Цінні папери поділяють також:

- за строком існування на строкові та безстрокові;
- за формою на документарні та бездокументарні (електронні). Власне кажучи, бездокументарний (електронний) папір – це вже не традиційний цінний папір, а електронна форма обліку власників капіталу, що володіють заздалегідь визначеними правами і мають відповідні зобов'язання щодо користувача цим капіталом;
- у залежності від походження на вітчизняні та іноземні;
- за типом використання на інвестиційні (капітальні) та неінвестиційні;
- за формою власності на державні та недержавні;
- за оборотоздатністю на ринкові (вільно оборотні) та неринкові;
- за рівнем ризику на безризикові, малоризикові та ризикові;
- у залежності від наявності прибутку на прибуткові та неприбуткові.

Згідно з нормами Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» в Україні у цивільному обороті можуть бути такі групи цінних паперів:

1) пайові цінні папери, які засвідчують участь власника таких цінних паперів (інвестора) у статутному капіталі та/або активах емітента (у тому числі активах, які знаходяться

в управлінні емітента) та надають власнику зазначених цінних паперів (інвестору) право на отримання частини прибутку (доходу), зокрема у вигляді дивідендів, та інші права, встановлені законодавством, а також проспектом цінних паперів або рішенням про емісію цінних паперів. До пайових цінних паперів відносяться:

а) акція – іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

б) інвестиційний сертифікат – цінний папір, який розміщується інвестиційним фондом, інвестиційною компанією, компанією з управління активами пайового інвестиційного фонду та посвідчує право власності інвестора на частку в інвестиційному фонді, взаємному фонді інвестиційної компанії та пайовому інвестиційному фонді.

в) сертифікати ФОН (сертифікат фонду операцій із нерухомістю – це цінний папір, що засвідчує право його власника на отримання доходу від інвестування в операції з нерухомістю);

г) акція корпоративного інвестиційного фонду – цінний папір, емітентом якого є корпоративний інвестиційний фонд та який посвідчує майнові права його власника (учасника корпоративного інвестиційного фонду), включаючи право на отримання дивідендів (для закритого корпоративного інвестиційного фонду), частини майна корпоративного інвестиційного фонду у разі його ліквідації, право на управління корпоративним інвестиційним фондом, а також немайнові права, передбачені законодавством про інститути спільного інвестування.

2) боргові цінні папери – цінні папери, що посвідчують відносини позики і передбачають зобов'язання емітента або особи, яка видала неемісійний цінний папір, сплатити у визначений строк кошти, передати товари або надати послуги відповідно до зобов'язання. До боргових цінних паперів відносяться:

а) облігації підприємств¹;

б) державні облігації України; в) облігації місцевих позик;

г) казначейські зобов'язання України – державний цінний папір, що розміщується виключно на добровільних засадах серед фізичних осіб, посвідчує факт заборгованості Державного бюджету України перед власником казначейського зобов'язання України, дає власнику право на отримання грошового доходу та погашається відповідно до умов розміщення казначейських зобов'язань України. Номінальна вартість казначейських

1. Облігація – цінний папір, що посвідчує внесення його першим власником коштів, визначає відносини позики між власником облігації та емітентом, підтверджує зобов'язання емітента повернути власникові облігації її номінальну вартість у передбачений проспектом або рішенням про емісію цінних паперів (для державних облігацій України – умовами їх розміщення) строк та виплатити дохід за облігацією, якщо інше не передбачено проспектом або рішенням про емісію цінних паперів (для державних облігацій України – умовами їх розміщення).

г) ощадні (депозитні) сертифікати – цінний папір, який підтверджує суму вкладу, внесеного у банк, і права вкладника (власника сертифіката) на одержання зі впливом встановленого строку суми вкладу та процентів, встановлених сертифікатом, у банку, який його видав.

д) вексель – цінний папір, який посвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця або його наказ третій особі сплатити після настання строку платежу визначену суму власнику векселя (векселедержателю). Векселі можуть бути прості або переказні та існують виключно у документарній формі.

е) облігації міжнародних фінансових організацій;

е) облігації Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;

3) іпотечні цінні папери – цінні папери, випуск яких забезпечено іпотечним покриттям (іпотечним пулом) та які посвідчують право власників на отримання від емітента належних їм коштів. До іпотечних цінних паперів відносяться:

а) іпотечні облігації;

б) іпотечні сертифікати; в) заставні;

4) приватизаційні цінні папери – цінні папери, які посвідчують право власника на безоплатне одержання у процесі приватизації частки майна державних підприємств, державного житлового фонду, земельного фонду;

5) похідні цінні папери – цінні папери, механізм випуску та обігу яких пов'язаний з правом на придбання чи продаж протягом строку, встановленого договором, цінних паперів, інших фінансових та/або товарних ресурсів;

б) товаророзпорядчі цінні папери – цінні папери, які надають їхньому держателю право розпоряджатися майном, вказаним у цих документах.

Держава може розміщувати на міжнародних фондових ринках облігації зовнішніх державних позик України та державні деривативи. Державний дериватив – цінний папір, що розміщується державою на міжнародних фондових ринках і підтверджує зобов'язання України відповідно до умов розміщення цього цінного папера здійснити виплати власнику цього цінного папера в разі досягнення певних показників валового внутрішнього продукту України, а також здійснити інші виплати.

Крім того, існують такі види цінних паперів, не згадані в Законі України

«Про цінні папери та фондовий ринок»: коносамент (передбачений Кодексом торгівельного мореплавства України), чеки (передбачені Інструкцією Національного банку України «Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті»),

бони в іноземній валюті: короткострокові боргові зобов'язання, що емітуються казначейством, муніципальними органами та приватними фірмами та використовуються їх утримувачами в якості покупного чи платіжного засобу (передбачені Законом України «Про зовнішньоекономічну діяльність»), варанти, або ж складські свідоцтва (передбачені Законом України «Про заставу»).

4. Об'єктом цивільних прав є правомірні дії (послуги) та результати дій або ж «езультати робіт» (ст. 177 ЦК).

Послуга є різновидом правомірних дій і трактується як діяльність, здійснювана з метою виконання цивільного обов'язку і не пов'язана зі створенням матеріального блага. Послуги, що надаються одне одному учасниками цивільного обігу, різноманітні: послуги фактичного характеру (перевезення), послуги юридичного характеру (діяльність повіреного), послуги, що містять елементи фактичного і юридичного порядку (діяльність експедитора).

Об'єктом прав може бути також результат робіт (дій). Під «роботами» маються на увазі дії, спрямовані на досягнення матеріального результату, який може полягати в створенні речі, її переробці, чи обробці тощо. Результат роботи заздалегідь визначений у договорі і визначається, передусім, особою, що замовила виконання роботи. Що ж стосується способу виконання роботи, то він, зазвичай, визначається виконавцем.

5. До об'єктів цивільних прав належать результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності (ст. 199 ЦК). Зокрема, продуктами творчої діяльності є твори науки, літератури, мистецтва незалежно від форми, призначення цінності, а також способу відтворення.

Положення про охорону інтелектуальної власності передбачені ст. 23, 24 Конституції України. Відносини щодо цих об'єктів також регулюється спеціальними актами законодавчими, які визначають умови виникнення, використання, передачі, захисту

цих прав (Закони України «Про авторське право і суміжні права» від 23 листопада 1993 р.; «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» від 15 грудня 1993 р. та ін.).

На перший погляд, може здатися, що в ЦК результати інтелектуальної, творчої діяльності розглядаються як вид нематеріальних благ (ст. 199 знаходиться в главі 15 ЦК, яка називається «нематеріальні блага»).

За загальним правилом, результати інтелектуальної, творчої діяльності тільки тоді стають об'єктами цивільних прав, коли вони отримують матеріальне втілення (рукопис, картина, книга, креслення) або іншим чином виражені в об'єктивній формі (відеозапис, фонограма тощо) тобто, стають доступними для сприйняття іншими особами. Варто також звернути увагу на особливості легітимації, як об'єктів цивільних прав, результатів інтелектуальної, творчої діяльності. Твори літератури, науки і мистецтва стають об'єктами цивільних прав з моменту їх створення; винаходи, промислові зразки, раціоналізаторські пропозиції – з моменту надання їм правового статусу результатів інтелектуальної праці у встановленому порядку відповідними компетентними органами.

Результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності створюють цивільні права та обов'язки відповідно до книги четвертої ЦК та інших законів, що регулюють відповідні цивільні відносини.

6. Інформація – це задокументовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі.

Головні положення щодо правового регулювання інформаційних відносин містяться у законі України «Про інформацію» від 2 жовтня 1992р.

Фізичні та юридичні особи, які володіють інформацією, одержаною за власні кошти, або яка є предметом їх професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого

інтересу, як правило, самостійно визначають режим доступу до неї та передбачають засоби її захисту.

Наведене правило не стосується інформації, яка відповідно до закону складає державну, комерційну, службову або професійну таємницю.

Державна таємниця – це інформація, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки й техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення якої може завдати шкоди національній безпеці України.

Комерційна таємниця – це відомості, пов'язані з виробництвом, технологічною інформацією, управлінською, фінансовою діяльністю, що не є державною таємницею, але розголошення якої може привести до економічних втрат.

Службова таємниця – це узагальнений перелік відомостей, доступ до яких обмежений колом виконавців певних службових обов'язків, котрим розголошення цих відомостей заборонене.

Професійна таємниця – це відомості про особу, комерційну, професійну тощо діяльність клієнтів, отримані установами, їхніми службовцями та окремими фахівцями у процесі професійної діяльності, які не підлягають розголошенню, крім випадків, прямо передбачених законом. Наприклад, зобов'язанні зберігати в таємниці отримані від клієнтів відомості банківські службовці, податківці, лікарі, страхові агенти тощо.

Спорідненим з таємницею поняттям є конфіденційна інформація, тобто, такі відомості, котрими володіють, користуються або розпоряджаються окремі фізичні або юридичні особи, які можуть поширювати ці відомості на свій розсуд і на встановлених ними умовах.

7. Оскільки ст. 177 ЦК не містить вичерпного переліку об'єктів цивільних прав, крім вказаних в ній, такими об'єктами також можуть бути й інші матеріальні чи нематеріальні блага – як згадані, так і не згадувані у ЦК.

Зокрема, до числа особливих об'єктів цивільних прав можна віднести згаданих у ЦК тварин, майно та підприємства.

Ст. 180 ЦК характеризує тварини як особливий об'єкт цивільних прав, на який поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом. Отже, тварини є самостійним об'єктом цивільних прав, правовий режим якого встановлюється не лише цивільним законодавством, але й спеціальним Законом України «Про тваринний світ» від 3 березня 1993 р.

Об'єктами цивільного права можуть бути: тварини, що перебувають у стані природної волі; сільськогосподарські, свійські та інші тварини, що використовуються для господарських, наукових, культурно-освітніх, виховних, естетичних та інших цілей.

Головними властивостями тварин, як об'єктів цивільних прав, є таке:

- 1) цей об'єкт є відновлюваним;
- 2) правила поведінки з тваринами встановлюються законом;
- 3) закон встановлює заборону на жорстоке поводження з тваринами. Недотримання цієї заборони слід розглядати як зловживання правом.
- 4) права власників тварин можуть бути обмежені в інтересах охорони цих об'єктів;
- 5) тварини, занесені до Червоної книги України, можуть бути предметом цивільного обігу лише у випадку та в порядку, встановлених законом (наприклад, у випадках, коли ці тварини отримані шляхом розведення у неволі). Майном як особливим об'єктом вважаються окрема річ, сукупність речей, а також майнові права та обов'язки (ст. 190 ЦК). Його характеризують такі властивості:

- 1) воно є особливим об'єктом цивільних прав;
- 2) може розглядатися як таке, що має матеріальний субстрат, тобто бути тотожним поняттю речей, але може й не мати такого субстрату (майнові права та обов'язки);

3) майном може вважатися сама річ, але поняття «майно» може бути й ширшим за поняття «річ», охоплюючи суміжні з нею категорії сукупність речей тощо.

Підприємство – це єдиний майновий комплекс, що використовується для здійснення підприємницької діяльності. До його складу входять усі види майна, призначені для його діяльності, включаючи земельні ділянки, будівлі, споруди, устаткування, інвентар, сировину, продукцію, права вимоги, борги, а також право на торговельну марку або інше позначення та інші права, якщо інше не встановлено договором або законом (ст. 191 ЦК).

Тема 9. Особисті немайнові права фізичної особи

1. Загальні положення про особисті немайнові права. Види особистих немайнових прав.

2. Зміст та здійснення особистих немайнових прав.

3. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи.

4. Види особистих немайнових права, що забезпечують природне існування фізичної особи.

5. Характеристик окремих видів особистих немайнових права, що забезпечують природне існування фізичної особи.

6. Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи.

7. Види особистих немайнових права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи.

8. Характеристик окремих видів особистих немайнових права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи.

9. Захист особистих немайнових прав.

Методичні вказівки

Цивільне право регламентує два види суспільних відносин – майнові та немайнові. Якщо майнові пов'язані із власністю, то немайнові (нематеріальні блага) позбавлені економічного змісту.

Характерними ознаками особистих немайнових прав є те, що вони:

- мають нематеріальний характер;
- за своїм характером є абсолютними правами;
- належать кожній без винятку фізичній особі та спрямовані на її розвиток; їх виникнення та припинення пов'язане, як правило, із народженням та смертю фізичної особи і більшості з них вона не може бути позбавлена.

У ЦК України особисті немайнові права, законодавець поділив на два види:

1) особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи (ст. 281-293 ЦК України);

2) особисті немайнові права, що забезпечують спеціальне буття фізичної особи (ст. 294-315 ЦК України).

До особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи, законодавець відносить: право на життя; право на усунення небезпеки, яка загрожує життю та здоров'ю, право на охорону здоров'я; право на таємницю про стан здоров'я, права особи, яка перебуває на стаціонарному лікуванні; право на свободу та особисту недоторканність; право на донорство; право на сім'ю, опіку і піклування, право на безпечне для життя здоров'я довкілля.

Головним фундаментальним правом людини є право на життя. Фізична особа не може бути позбавлена життя і має право захищати його від протиправних посягань будь-яким засобом, не забороненим законом.

Право на життя складається із двох повноважень: право на збереження життя і право на розпорядження життям.

Право на власне життя в аспекті розпорядження життям розглядається як можливість піддавати його ризику і самостійно вирішувати питання про припинення життя (категорична відмова від операції).

Право на охорону здоров'я. Право на охорону здоров'я тісно пов'язане з правом на життя. Згідно зі статуттом Світової орга-

нізації охорони здоров'я, здоров'я – це «стан повного фізичного, душевного та соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб та фізичних дефектів». Складовими частинами права на охорону здоров'я є право на медичну допомогу; право на інформацію про стан свого здоров'я; право на таємницю про стан свого здоров'я; право на медичне страхування.

Право не безпечне для життя і здоров'я довкілля. Кожна фізична особа має право на достовірну інформацію про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її збирання і поширення.

Право на свободу та особисту недоторканність – це особисте немайнове право, яке складається з двох взаємопов'язаних складових: право на свободу та право на особисту недоторканність.

Право на свободу включає заборонену будь-якої форми психічного тиску на фізичну особу, втягування її до вживання спиртних напоїв, наркотичних та психотропних засобів, вчинення дій, що порушують дане право.

Право на особисту недоторканність – передбачена законом заборона фізичного, психічного чи будь-якого іншого посягання на особу з боку іншої особи (фізична особа не може бути піддана катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує її гідність, поводженню чи покаранню). Зміст права на особисту недоторканність включає і право фізичної особи (на випадок смерті) розпоряджатися своїми органами та анатомічними матеріалами, тілом, кісткою, наприклад, передати їх науковим, медичним або навчальним закладам.

Право на сім'ю, опіку і піклування. Фізична особа, яка досягла шлюбного віку, незалежно від стану здоров'я має право на сім'ю. Право на сім'ю охоплює: право на створення сім'ї; право на підтримання зв'язків із членами своєї родини; заборона розлучення із сім'єю проти волі фізичної особи; заборона на втручання у сімейне життя фізичної особи.

Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи включають в себе такі права: це право на ім'я; право на повагу до честі, гідності та ділової репутації; право на індивідуальність; право на особисте життя та його таємницю; право на інформацію; право на особисті папери та таємницю кореспонденції; право на недоторканність житла; право на місце проживання; право на свободу пересування; право фізичної особи на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості.

Право на ім'я – це особисте немайнове право, яке забезпечує особі правову індивідуалізацію та надає юридично забезпечену можливість мати ім'я і вимагати від оточуючих, щоб її називали власним іменем.

Право на повагу часті, гідності та ділової репутації.

Чесť – це об'єктивна оцінка особи, оцінка моральних та інших її якостей з боку суспільства, певної соціальної групи та окремих громадян.

Гідність – це внутрішня самооцінка власних якостей особою.

Ділова репутація – це громадська оцінка професійних якостей особи.

Громадян маж право вимагати у судовому порядку спростування відомостей, які ганьблять його честь, гідність чи ділову репутацію.

Право на індивідуальність полягає у тому, що фізична особа має право на збереження своєї національної, культурної, релігійної, мовної самобутності, а також право на вільний вибір форм та способів прояву своєї індивідуальності, якщо вони не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства.

Право на особисте життя та його таємницю – юридично забезпечена можливість вимагати від оточуючих не розголошувати відомості про обставини особистого життя фізичної особи за умови, що вони не містять ознаки правопорушення, що підтверджено рішенням суду. Відповідно особа має право на таємницю

медичну, нотаріальну, банківську, адвокатську, переговорів, усиновлення та інші.

Право на інформацію – це передбачена законом можливість збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію (зазначені дії не стосуються інформації про особисте життя фізичної особи без її згоди, крім випадків, визначених законом). Фізична особа, яка поширює інформацію, повинна переконатися в її достовірності.

Право на особисті папери та таємницю кореспонденції. Особисті папери (документи, фотографії, щоденники, записники, особисті архівні матеріали) фізичної особи є її власністю і без її згоди (а у разі її смерті зі згоди близьких родичів) ніхто не має права володіти, користуватися та розпоряджатися ними. Водночас, якщо особисті папери передані до фонду бібліотек або архівів, то з ними вже можна вільно знайомитися, публікувати, якщо є згода осіб, особистого життя якого вони стосуються.

Право на недоторканність житла – особисте немайнове право, згідно з яким уповноважена особа може діяти у своєму житлі на свій розсуд і перешкоджати будь-яким спробам вторгнення у нього поза волею осіб, які у ньому проживають, крім випадків, прямо передбачених у законі.

Право на місце проживання – це особисте немайнове право фізичної особи, яке включає у себе такі повноваження, як: вільно обирати місце проживання та вільно змінювати місце проживання.

Право на свободу пересування – гарантована законом можливість фізичної особи, яка досягла 14 років, вільно пересуватися по території України, а при досягненні 16 років – вільно поїхати за її межі і безперешкодно повернутися до України. Фізичні особи, які не досягли зазначеного вище віку, мають право пересуватися по території України чи виїжджати за її межі лише за згодою батьків (усиновлювачів), опікунів чи піклувальників та в їх супроводі чи у супроводі осіб, уповноважених ними.

Право фізичної особи на свободу літературної, художньої, наукової і технічної творчості надає особі можливість на вільний вибір сфер, змісту та форм (засобів, прийомів) творчості. Гарантією здійснення даного права є заборона проводити цензуру процесу творчості та результатів творчої діяльності. Водночас, творча діяльність не повинна суперечити інтересам публічним.

Тема 10. Правочини

1. Поняття й ознаки правочинів. Умови дійсності правочинів.
2. Зміст правочинів. Тлумачення змісту правочинів.
3. Види правочинів.
4. Умовні правочини. Строки в правочинах.
5. Форма правочинів. Юридичні наслідки порушення форми правочинів.
6. Поняття та ознаки недійсних правочинів. Характеристика підстав недійсності правочину.
7. Порядок і наслідки визнання правочинів недійсними.
8. Підстави нікчемності правочинів.
9. Підстави оспоруваності правочинів.
10. Окремі види недійсних правочинів.
11. Правові наслідки недійсності правочинів.

Методичні вказівки

Окремо виділяють також і юридичний склад як сукупність (систему) юридичних фактів, з яким законодавство пов'язує виникнення, зміну та припинення цивільних правовідносин.

З огляду на специфіку цивільного права, одним із найпоширеніших юридичних фактів є правочини. Під правочинами слід розуміти дію особи, спрямовану на набуття, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків.

Правочини мають такі основні ознаки:

- 1) це вольовий акт, тобто в ньому наявна єдність волі (внутрішнє бажання особи досягти поставленої мети) та воле-

виявлення (зовнішній вияв волі, який може бути юридично оцінено);

2) це правомірна дія, що вчинена відповідно до вимог закону;

3) він спрямований на виникнення, припинення чи зміну цивільних правовідносин, внаслідок вказівки на це в законі

Залежно від різноманітних ознак, є декілька основних класифікацій право чинів.

Залежно від кількості осіб, вираження волі яких необхідно та достатньо для укладення правочину:

Односторонній – це правочин, для вчинення якого достатньо волі однієї особи, наприклад, прийняття спадщини, оголошення конкурсу тощо;

Двосторонній – це правочин, для вчинення якого потрібно узгодження волі двох осіб (зустрічної та такої, що збігається);

Багатосторонній – це правочин, для вчинення яких потрібно узгодження волі більше ніж двох осіб, наприклад договір про сумісну діяльність.

Залежно від того, чи має право чин на меті від платність:

Відплатний – правочин, в якому одна сторона за виконання нею обов'язку повинна отримати відповідне відшкодування, чи то у формі грошей, інших майнових цінностей, чи то у формі іншого зустрічного надання, наприклад купівля-продаж тощо.

Безвідплатний – правочин, в якому майнового відшкодування або іншого зустрічного надання за виконане зобов'язання не передбачено, наприклад договір позички.

Залежно від моменту виникнення правочину:

Консенсуальний – правочин, який вважається укладеним із моменту досягнення домовленості між сторонами за всіма істотними умовами, наприклад, купівля-продаж, підрид;

Реальний – правочин, для якого досягнення домовленості є недостатнім, моментом його укладення вважають момент фактичного виконання дій, наприклад, позика, перевезення, дарування;

Залежно від значення підстав правочину для його дійсності:

Каузальний – правочин, із якого чітко зрозуміло, яка правова мета. І недотримання цієї умови тягне недійсність правочину;

Абстрактний – правочин, в якому його мета (підстава) є юридично не важливою, наприклад вексель.

Форма правочину – це спосіб вираження волі його сторін.

Форма правочину залежить від:

- суб'єктного складу правочину;
- предмета правочину;
- ціни правочину;
- строку, на який правочин укладається;
- конкретного виду правочину;
- прямих вказівок закону на форму конкретного правочину.

Чинне законодавства допускає укладення право чинів в усній, простій письмовій та письмовій нотаріальній формі.

Усно можуть вчинятися правочини, які повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення, за винятком право чинів, які підлягають нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, а також правочинів, для яких наслідком недодержання письмової форми є їх недійсність.

Письмова форма правочину означає, що воля осіб, що його здійснюють, закріплюється в документі. Правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною (сторонами), а для юридичних осіб – підписаний особами, уповноваженими на це її установчими документами, довіреністю, законом або іншими актами цивільного законодавства, та скріплений печаткою.

Переваги письмової форми: забезпечує чітке вираження волі учасників і її фіксацію; дозволяє у будь-який час ознайомитись з умовами правочину; є належним доказом при захисті інтересів потерпілої сторони.

Відповідно до ст. 208 ЦК України у простій письмовій формі належить вчиняти:

- 1) правочини між юридичними особами;
- 2) правочини між фізичною та юридичною особою, крім тих, що повністю виконуються сторонами у момент їх вчинення;
- 3) правочини фізичних осіб між собою на суму, що перевищує у двадцять і більше разів розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, крім тих, що повністю виконуються сторонами в момент вчинення;
- 4) інші правочини, щодо яких законом встановлена письмова форма. Серед яких:
 - неустойка, порука, гарантія, завдаток, застава;
 - договір купівлі-продажу товарів у кредит;
 - договір дарування майнового права. договір дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому, дарування рухомих речей особливої цінності;
 - найм будівлі або іншої капітальної споруди;
 - найм транспортного засобу за участю юридичних осіб (ст. 799 ЦК);
 - найм житла (ст. 911 ЦК);
 - договір піднайму житла (ст. 91 Житлового кодексу УРСР);
 - договір позики між юридичними особами, а також між юридичною особою та фізичною особою (ст. 828 ЦК);
 - договір транспортного експедирування (ст. 930 ЦК);
 - договір зберігання, за яким зберігач зобов'язується прийняти річ на зберігання у майбутньому (ст. 937 ЦК);
 - договір страхування (ст. 981 ЦК);
 - договір управління майном (ст. 1031 ЦК);
 - договір позики на суму понад 10 неоподаткованих мінімумів доходів громадян;
 - кредитний договір (ст. 1055 ЦК);
 - договір банківського вкладу (ст. 1059 ЦК);
 - договір комерційної концесії (ст. 1118 ЦК);
 - договір про спільну діяльність (ст. 1131 ЦК) та деякі інші.

Обов'язковому нотаріальному посвідченню підлягають такі правочини:

- договори про відчуження (купівля-продаж майна, міна, спадковий договір) нерухомого майна;
- іпотечні договори, договори про заставу транспортних засобів, космічних об'єктів;

Договори про спільну часткову власність на земельну ділянку, купівлю- продаж земельних ділянок, про перехід права власності та про передачу права власності на земельні ділянки; про обмін земельними ділянками, які виділені єдиним масивом у натурі (на місцевості) власником земельних ділянок (паїв) (статті 88, 128, 132, 142 Земельного кодексу України, ст. 14 Закону України «Про порядок виділення в натурі (на місцевості) земельних ділянок власником земельних часток (паїв)»);

- договори купівлі-продажу (приватизації) державного майна, відчуження приватизованого майна (ст. 72 Закону України «Про приватизацію державного майна» ст. 23 Закону України «Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)»);

- договори про поділ майна, що є об'єктом права спільної власності подружжя; про надання утримання; про припинення або одержання одноразової грошової виплати; шлюбні договори; договори між подружжям про розмір та строк виплати аліментів на дитину; договори про припинення права на аліменти на дитину у зв'язок з набуттям права власності на нерухоме майно (ст. 69, 78, 89, 104, 189, 190 Сімейного кодексу України);

- договори найму будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини) строком понад один рік (ст. 793 ЦК);

- договори найму та договір позички транспортних засобів за участю фізичної особи (ст. 799, 828 ЦК);

- договори про створення акціонерних товариств, якщо вони створюються фізичними особами (ст. 153 ЦК);

- договори управління нерухомим майном (ст. 1-31 ЦК);

- заповіти (ст. 1247, 1249 ЦК України);
- договори про зміну черговості одержання права на спадкування (ст. 1259 ЦК)
- доручення на укладення право чинів, що потребують нотаріального оформлення, а також на вчинення дій щодо юридичних осіб, а винятком випадків, коли законом або спеціальними правилами допущена інша форма довіреності; довіреності, що видаються в порядку передбачення (ст. 245 ЦК) та інші правочини.

Необхідною умовою дійсності деяких правочинів є їх державна реєстрація. Такої реєстрації, зокрема, потребує договір купівлі-продажу нерухомого майна (ст 657 ЦК).

Тема 11. Здійснення цивільних прав та виконання обов'язків

1. Поняття здійснення суб'єктивного цивільного права.
2. Способи здійснення суб'єктивного цивільного права.
3. Поняття та способи виконання цивільних обов'язків.
4. Межі здійснення цивільних прав.
5. Поняття зловживання правом

Методичні вказівки

Здійснення суб'єктивного цивільного права – це реалізація його змісту шляхом вчинення уповноваженою особою дій, які визначають можливість певної поведінки (наприклад, суб'єктивне право особи на будь-яке майно надає їй можливість володіти, користуватися і розпоряджатися цим майном).

Здійснення суб'єктивного цивільного права базується на принципі «дозволено все, що не заборонено законом». Особа здійснює своє цивільне право вільно, на власний розсуд, у межах, наданих їй актами цивільного законодавства та договором. Водночас при здійсненні своїх прав особа має дотримуватися моральних засад суспільства, зобов'язана утримуватися від дій, які могли б порушувати права інших осіб, заподіяти

шкоду довкіллю та культурній спадщині, а також зловживання правом в інших формах.

Особа може відмовитися від свого майнового права, а також передати його іншій особі за відплатним або безвідплатним договором.

Нездійснення особою свого цивільного права не є підставою для його припинення, крім випадків, встановлених чинним законодавством. При цьому особа не може бути примушена до дій, вчинення яких не є обов'язковим для неї.

Цивільний обов'язок має виконуватися в межах, встановлених договором або актами цивільного законодавства, забезпечуватися відповідними засобами заохочення та застосування санкцій.

Суб'єктивне цивільне право може бути реалізовано як особисто, так і через інших осіб-представників.

Будь-яка угода укладається з метою досягнення певного бажаного результату, який поставила перед собою фізична чи юридична особа.

Предмет виконання юридичного обов'язку – це певні матеріальні або нематеріальні блага (наприклад, речі, послуги, результати інтелектуальної творчості тощо).

Суб'єктом виконання юридичного обов'язку є боржник, на якому лежить зобов'язання щодо особистого вчинення певних дій, якщо інше не встановлено договором або законом, не впливає із звичаїв ділового обороту чи суті зобов'язання.

Крім того, виконання обов'язку може бути покладене боржником на іншу особу, у зв'язку з чим у цьому разі кредитор зобов'язаний прийняти виконання, запропоноване нею за боржника. Якщо інша особа не виконала або неналежно виконала зобов'язання, то воно повинно бути виконано боржником. При цьому інша особа може задовольнити вимогу кредитора без згоди боржника у разі небезпеки втратити право на майно боржника (право оренди, застави тощо) внаслідок звернення кредитором стягнення на це майно.

Місце виконання цивільно-правових обов'язків визначається законом, договором або іншим нормативним актом. У разі його невизначеності виконання здійснюється згідно з вимогами Цивільного кодексу України: 1) за зобов'язанням про передачу нерухомого майна – за місцем його знаходження; 2) за зобов'язанням про передачу товару (майна), що виникає на підставі договору перевезення, – за місцем здачі товару (майна) перевізникові; 3) за зобов'язанням про передачу товару (майна), що виникає на підставі інших правочинів, – за місцем виготовлення або зберігання товару (майна), якщо це місце було відоме кредиторів на момент виникнення зобов'язання; 4) за грошовим зобов'язанням – за місцем проживання кредитора, а якщо кредитором є юридична особа – за місцем її знаходження на момент виникнення зобов'язання. Якщо кредитор на момент виконання зобов'язання змінив місце проживання (місце знаходження) і сповістив про це боржника, зобов'язання виконується за новим місцем проживання (місцем знаходження) кредитора з віднесенням за рахунок кредитора всіх витрат, пов'язаних зі зміною місця виконання; 5) за іншим зобов'язанням – за місцем проживання (місцем знаходження) боржника.

Тема 12. Представництво

1. Поняття представництва, його значення та зміст.
2. Структура відносин при представництві.
3. Суб'єкти представництва.
4. Представництво і повноваження представника.
5. Виникнення та види представництва.
6. Співвідношення інституту представництва з договором поруки, суміжними інститутами.
7. Представництво без повноважень або з перевищенням повноважень.
8. Довіреність та її види. Форма довіреності. Передоручення.

9. Припинення довіреності. Наслідки припинення довіреності. Скасування довіреності.

10. Розмежування інституту представництва в цивільному праві та цивільному процесі.

Методичні вказівки

1. Представництвом є правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє.

2. Підставами виникнення представництва є:

1) договір (наприклад, договір доручення),

2) закон (батьки є представниками своїх малолітніх дітей за законом),

3) акт органу юридичної особи (призначення на певну посаду, пов'язану із здійсненням представницьких дій),

4) інші підстави, встановлені актами цивільного законодавства (наприклад, факт спільності майна, що створює презумпцію згоди співвласників на ведення їхніх справ в певних межах).

Види представництва:

1) добровільне (договірне) представництво – ґрунтується на волевиявленні представника;

2) обов'язкове – представництво на підставі безпосереднього припису закону.

а) представництво батьками (усиновлювачами) своїх малолітніх та неповнолітніх дітей;

б) представництво опікуном малолітньої особи та фізичної особи, визнаної недієздатною.

Різновидом добровільного представництва є комерційне представництво. Комерційним представником є особа, яка постійно та самостійно виступає представником підприємців при укладенні ними договорів у сфері підприємницької діяльності.

3. Представник зобов'язаний вчиняти правочин за наданими йому повноваженнями особисто. Він може передати своє повно-

важення частково або в повному обсязі іншій особі, якщо це встановлено договором або законом між особою, яку представляють, і представником, або якщо представник був вимушений до цього з метою охорони інтересів особи, яку він представляє. Представник, який передав своє повноваження іншій особі, повинен повідомити про це особу, яку він представляє, та надати їй необхідні відомості про особу, якій передані відповідні повноваження (замісника). Невиконання цього обов'язку покладає на особу, яка передала повноваження, відповідальність за дії замісника як за свої власні.

4. Представництво, яке ґрунтується на договорі, може здійснюватися за довіреністю.

Довіреність це письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами.

Форма довіреності повинна відповідати формі, в якій відповідно до закону має вчинятися правочин.

Строк довіреності встановлюється у довіреності. Якщо строк довіреності не встановлений, вона зберігає чинність до припинення її дії.

Представництво за довіреністю припиняється у разі:

- 1) закінчення строку довіреності;
- 2) скасування довіреності особою, яка її видала;
- 3) відмови представника від вчинення дій, що були визначені довіреністю;
- 4) припинення юридичної особи, яка видала довіреність;
- 5) припинення юридичної особи, якій видана довіреність;
- 6) смерті особи, яка видала довіреність, оголошення її померлою, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, обмеження її цивільної дієздатності. У разі смерті особи, яка видала довіреність, представник зберігає своє повноваження за довіреністю для ведення невідкладних справ або таких дій, невиконання яких може призвести до виникнення збитків;

7) смерті особи, якій видана довіреність, оголошення її померлою, визнання її недієздатною або безвісно відсутньою, обмеження її цивільної дієздатності.

У разі припинення представництва за довіреністю представник зобов'язаний негайно повернути довіреність.

Скасування довіреності

Особа, яка видала довіреність (за винятком безвідкличної), може в будь-який час скасувати довіреність або передоручення. При цьому вона повинна негайно повідомити про це представника, а також відомих їй третіх осіб, для представництва перед якими була видана довіреність. Права та обов'язки щодо третіх осіб, що виникли внаслідок вчинення правочину представником до того, як він довідався або міг довідатися про скасування довіреності, зберігають чинність для особи, яка видала довіреність, та її правонаступників. Це правило не застосовується, якщо третя особа знала або могла знати, що дія довіреності припинилася.

5. Правочин, вчинений представником з перевищенням повноважень, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки особи, яку він представляє, лише у разі наступного схвалення правочину цією особою. Правочин вважається схваленим зокрема у разі, якщо особа, яку він представляє, вчинила дії, що свідчать про прийняття його до виконання. Наступне схвалення правочину особою, яку представляють, створює, змінює і припиняє цивільні права та обов'язки з моменту вчинення цього правочину.

Тема 13. Строки та терміни. Позовна давність

1. Поняття та правове значення строків і термінів у цивільному праві.

2. Класифікація строків (термінів) у цивільному праві та їх права характеристика.

3. Порядок числення строку, початковий і кінцевий момент його течії.

4. Поняття позовної давності і її значення. Застосування позовної давності.
5. Види строків позовної давності.
6. Початок і кінець течії строків позовної давності.
7. Призупинення, перерва і відновлення строків позовної давності.
8. Наслідки спливу позовної давності.
9. Вимоги на яки позовна давність не поширюється.

Методичні вказівки

1. Строк – це певний період у часі, зі спливом якого пов’язана дія чи подія, яка має юридичне значення (визначається роками, місяцями, тижнями, днями або годинами).

Термін – це певний момент у часі, з настанням якого пов’язана дія або подія, яка має юридичне значення (визначається календарною датою або вказівкою на подію, яка має неминуче настати).

Згідно з ч. 3 ст. 251 ЦК України, строки і терміни поділяються на:

- законні – визначені актами цивільного законодавства;
- договірні – визначені угодою за бажанням сторони правочину і на її розсуд;
- судові – визначені рішенням суду.

За характером визначення строків існують строки імперативні, диспозитивні, абсолютно визначені, відносно визначені та невизначені, загальні та спеціальні та деякі інші.

2. Позовна давність – це строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою про захист свого цивільного права або інтересу.

Позовна давність, встановлена законом, може бути збільшена за домовленістю сторін (договір про збільшення позовної давності укладається у письмовій формі).

Позовна давність, встановлена законом, не може бути скорочена за домовленістю сторін.

Позовна давність не поширюється:

1) на вимогу, що випливає із порушення особистих немайнових прав, крім випадків, встановлених законом;

2) на вимогу вкладника до банку (фінансової установи) про видачу вкладу;

3) на вимогу про відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю;

4) на вимогу власника або іншої особи про визнання незаконним правового акта органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, яким порушено його право власності або інше речове право;

5) на вимогу страхувальника (застрахованої особи) до страховика про здійснення страхової виплати (страхового відшкодування);

6) на вимогу центрального органу виконавчої влади, що здійснює управління державним резервом, стосовно виконання зобов'язань, що випливають із Закону України «Про державний матеріальний резерв».

7) на вимогу про визнання недійсним правочину, предметом якого є відчуження гуртожитку як об'єкта нерухомого майна та/або його частини, на який поширюється дія Закону України «Про забезпечення реалізації житлових прав мешканців гуртожитків», про визнання недійсним свідоцтва про право власності на такий гуртожиток як об'єкт нерухомого майна та/або його частини, про визнання недійсним акта передачі такого гуртожитку як об'єкта нерухомого майна та/або його частини до статутного капіталу (фонду) товариства (організації), створеного у процесі приватизації (корпоратизації) колишніх державних (комунальних) підприємств.

3. Позовна давність поділяється на два види:

Загальна	Спеціальна
Становить три роки і застосовується до всіх позовів, крім тих, для яких законодавцем установлені спеціальні правила.	Скорочена спеціальна – 1 рік застосовується до вимог: – про стягнення неустойки (штрафу, пені); – про спростування недостовірної інформації, поміщеної в засобах масової інформації. У цьому разі позовна давність обчислюється від дня поміщення цих відомостей у засобах масової інформації або від дня, коли особа довідалася чи могла довідатися про ці відомості; – про переведення на співвласника права обов'язків покупця в разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності (ст. 362 ЦК України); – у зв'язку з недоліками проданого товару (ст. 681 ЦК України); – про розірвання договору дарування (ст. 728 ЦК України); – у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти (ст. 925 ЦК України); – про оскарження дій виконавця заповіту (ст. 1293 ЦК України); – до вимог чекодержателя про оплатучека; – про визнання недійсним рішення загальних зборів товариства. Подовжена спеціальна позовна давність 4 роки – застосовується за вимогами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

4. За загальним правилом перебіг позовної давності починається від дня виникнення права на позов, тобто коли особа дізналася або могла дізнатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила.

Перебіг позовної давності за вимогами про визнання недійсним правочину, вчиненого під впливом насильства, починається від дня припинення насильства.

Перебіг позовної давності за вимогами про застосування наслідків нікчемного правочину починається від дня, коли почалося його виконання.

У разі порушення цивільного права або інтересу неповнолітньої особи позовна давність починається від дня досягнення нею повноліття.

За зобов'язаннями з визначеним строком виконання перебіг позовної давності починається зі спливом строку виконання.

За зобов'язаннями, строк виконання яких не визначений або визначений моментом вимоги, перебіг позовної давності починається від дня, коли у кредитора виникає право пред'явити вимогу про виконання зобов'язання.

За регресними зобов'язаннями перебіг позовної давності починається від дня виконання основного зобов'язання.

Перебіг позовної давності за вимогами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави починається від дня набуття оспорюваних активів відповідачем.

Винятки з вищевизначених правил можуть бути встановлені законом.

Перебіг позовної давності зупиняється:

1) якщо пред'явленню позову перешкоджала надзвичайна або невідворотна за даних умов подія (непереборна сила). Перебіг позовної давності зупиняється на весь час існування цих обставин;

2) у разі відстрочення виконання зобов'язання (мораторій) на підставах, встановлених законом;

3) у разі зупинення дії закону або іншого нормативно-правового акта, який регулює відповідні відносини;

4) якщо позивач або відповідач перебуває у складі Збройних Сил України або в інших створених відповідно до закону військових формуваннях, що переведені на воєнний стан.

Переривання перебігу позовної давності

Перебіг позовної давності переривається вчиненням особою дії, що свідчить про визнання нею свого боргу або іншого обов'язку. Позовна давність переривається у разі пред'явлення

особою позову до одного із кількох боржників, а також якщо предметом позову є лише частина вимоги, право на яку має позивач. Після переривання перебіг позовної давності починається заново.

Час, що минув до переривання перебігу позовної давності, до нового строку не зараховується.

5. Наслідки спливу позовної давності

Особа, яка виконала зобов'язання після спливу позовної давності, не має права вимагати повернення виконаного, навіть якщо вона у момент виконання не знала про сплив позовної давності.

Заява про захист цивільного права або інтересу має бути прийнята судом до розгляду незалежно від спливу позовної давності.

Позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до винесення ним рішення.

Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові.

Якщо суд визнає поважними причини пропущення позовної давності, порушене право підлягає захисту.

Тема 14. Цивільно-правова відповідальність

1. Поняття цивільно-правової відповідальності. Проблема визначення поняття цивільно-правової відповідальності. Функції цивільно-правової відповідальності.

2. Підстави та умови цивільно-правової відповідальності.

3. Види цивільно-правової відповідальності. Форми цивільно-правової відповідальності.

4. Моральна шкода.

5. Збитки та їх відшкодування. Принцип повного відшкодування.

6. Випадки обмеженої відповідальності

Методичні вказівки

Цивільно-правові порушення не можуть залишатися безкарними. Тому за невиконання чи за неналежне виконання договірних зобов'язань, порушення абсолютних прав (право власності, авторського права, особистих немайнових) не може залишитися безкарним.

Під цивільно-правовою відповідальність розуміють невідгідні наслідки майнового характеру, які настають для осіб, допустили цивільні правопорушення. Цивільно-правова відповідальність завжди має майновий характер. Вона може виступати у формі відшкодування збитків, сплати штрафу, пені, неустойки, втрати завдатку.

За підставами вимкнення вирізняють договірну та делікатну відповідальність.

Договірна відповідальність має місце, коли одна зі сторін не виконала чи неналежно виконала умови договору. Міри договірної відповідальності можуть бути передбачені як законом, так і безпосередньо договором.

Недоговірна та делікатна відповідальність впливає безпосередньо із правопорушення і за відсутності укладеного між порушником і потерпілим договором.

Якщо суб'єктів відповідальності більше одного, то цивільно-правова відповідальність може мати дольовий, солідарний або субсидіарний характер.

Дольова або часткова відповідальність визначається відповідальність, коли дві або більше особи відповідають перед кредитором у рівних частках, якщо інше не передбачене законом чи договором.

Солідарна відповідальність характеризується тим, що за вимогою кредитора на будь-якого кредитора на будь-якого боржника може бути покладена відповідальність у повному обсязі. Солідарна відповідальність настає лише у випадках, прямо передбачених законом чи договором. Так, у ст. 1190 ЦК зазначено, що

особи, спільними діями або бездіяльністю яких було завдано шкоди, несуть солідарну відповідальність перед потерпілим.

Субсидіарна відповідальність (її ще називають додатковою) має місце тоді, коли у зобов'язанні беруть участь два боржника, один з яких є основним, а другий – додатковим.

Якщо основний боржник відмовився задовольнити вимогу кредитора або не дав відповідати на пред'явлену вимогу в розумовий строк, кредитор має право пред'являти вимогу в повному обсязі до особи, яка несе субсидіарну відповідальність. Сутність субсидіарної відповідальності полягає у тому, що умовою притягнення до відповідальності додаткового боржника є неможливість повністю чи частково отримати задоволення від основного боржника.

Тема 15. Поняття та система цивільного процесу

1. Функції цивільного процесу.
2. Наука цивільного процесу. Поняття, об'єкт та предмет цивільного процесу.
3. Місце цивільного процесу в правовій системі України.
4. Джерела цивільного процесу. Аналогія закону та аналогія права.
5. Межі дії норм цивільного процесуального права.
6. Сутність цивільного судочинства (процесу) та його завдання. Загальна характеристика видів проваджень та стадій цивільного процесу.
7. Суть та значення цивільної процесуальної форми

Методичні вказівки

Предмет, метод, система цивільного процесу та його джерела обговорюються на першому практичному занятті.

Питання даної теми складні. Це зумовлено існуванням спірних думок у вчених-процесуалістів з цього приводу. Питання щодо предмета цивільного процесу має вирішуватися із врахуванням

природи цивільних процесуальних правовідносин та правильного визначення підсудності між загальними, адміністративними, господарськими судами, а також питань підвідомчості справ судам загальної юрисдикції.

При підготовці та обговоренні дискусійної теми значна увага приділяється питанням визначення видів цивільного судочинства за ЦПК України, обговоренню питання щодо спірності визначення наказного провадження одним з видів цивільного судочинства.

Особлива увага на занятті приділяється роботі студентів з нормативними матеріалами, для чого вони повинні мати Конституцію України, ЦПК України зі змінами та доповненнями.

Для пошуку цивільних процесуальних норм у матеріальному праві студент повинен мати на практичному занятті ЦК України, СК України, КЗпП України. При підготовці до практичного заняття і на занятті також необхідно мати Закон України «Про статус суддів та судоустрій».

Тема 16. Принципи цивільного процесу

1. Поняття та значення принципів цивільного процесу.
2. Класифікація принципів цивільного процесу.
3. Система принципів цивільного процесу.
4. Принцип диспозитивності. Розвиток принципу диспозитивності в цивільному процесі.
5. Принцип змагальності сторін. Законодавчі новели щодо змагальності на різних стадіях цивільного процесу. Змагальність та принцип змагальності.
6. Принцип судової (юридичної) істини. Еволюція принципу об'єктивної істини в цивільному процесі.
7. Принцип процесуальної рівноправності сторін.

Методичні вказівки

При вивченні принципів цивільного процесуального права студентам обхідно звернутися до нових підручників та науково-

практичних коментарів ЦПК України. Це пов'язано з тим, що зміст багатьох принципів та їх назва змінилися у зв'язку з прийняттям у 2004 р. ЦПК України. Особливу увагу при цьому слід приділити таким принципам цивільного процесу, як принцип змагальності сторін, принцип юридичної істини. При підготовці до заняття необхідно уточнити позиції вчених процесуалістів щодо розкриття змісту окремих принципів, їх класифікації. Цікавим буде порівняння викладу змісту принципів цивільного процесу різними колективами вчених чи окремими авторами. При вивченні теми слід звернути увагу на появу нових принципів: неможливості процесуального сумісництва, публічності, участі народу в здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних, забезпечення апеляційного та касаційного оскарження рішення суду та визначити перспективи їх розвитку та функціонування.

Тема 17. Цивільні процесуальні правовідносини

1. Поняття, ознаки та види цивільних процесуальних правовідносин.
2. Виникнення, розвиток, зміна, припинення цивільних процесуальних правовідносин.
3. Система і структура цивільних процесуальних правовідносин.
4. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин

Методичні вказівки

Дана тема має теоретичне і практичне значення, оскільки є ключовою для з'ясування сутності цивільного судочинства і характеристики його учасників.

Щодо характеристики цивільних процесуальних правовідносин проводиться співбесіда з найважливіших теоретичних питань теми. Тому необхідно уважно вивчити теоретичні питання системи та структури цивільних процесуальних правовідносин, а також дати характеристику осіб, які беруть участь у справі, їх прав та обов'язків.

Тема 18. Сторони в цивільному процесі

1. Сторони у цивільному процесі, їх процесуальні права та обов'язки.
2. Поняття належного та неналежного відповідача, варіанти його заміни.
3. Процесуальне правонаступництво. Порядок вступу до справи правонаступників

Методичні вказівки

При підготовці до семінарського заняття слід звернути увагу на процесуальний статус сторін у цивільному процесі, дискусійні питання щодо понять «позивач» та «відповідач». Визначити ознаки сторін, перш за все їх матеріально-правову та процесуальну заінтересованість як позивача та відповідача, а також загальні та спеціальні права сторін. Більш детально слід вивчити питання співучасті сторін, процесуальні права та обов'язки співучасників (співпозивачів та співвідповідачів) та заміни неналежного відповідача.

Тема 19. Треті особи в цивільному судочинстві

1. Загальна характеристика третіх осіб у цивільному процесі.
2. Поняття та ознаки третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Порядок вступу в справу.
3. Процесуальний порядок залучення до справи або вступу у справу третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору.

Методичні вказівки

При вивченні третіх осіб у цивільному процесі студентам необхідно дослідити особливості інституту третіх осіб у цивільному процесі, з'ясувати їх відмінні ознаки від сторін, особливості участі у справі множинності осіб на стороні позивача або відповідача та третьої особи. На семінарському занятті необхідно визначити

процесуальне становище третіх осіб, особливості участі у процесі третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору та третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, питання допуску до участі у справі третіх осіб без самостійних вимог, процесуальні дії суду щодо вступу до справи третіх осіб.

Тема 20. Представництво у суді

1. Поняття та значення процесуального представництва.
2. Коло осіб, що можуть бути представниками у суді. Оформлення їх повноважень.
3. Адвокат як представник у суді.

Методичні вказівки

При вивченні даної теми слід звернути увагу на поняття представництва у суді, коло осіб, які можуть бути представниками та які не можуть бути представниками, види представництва та належне оформлення їх повноважень на участь у цивільній справі.

Вивченню також підлягає обсяг процесуальних прав та обов'язків, належних представникам у справі, їх процесуальна право-суб'єктність.

Тема 21. Участь у цивільному процесі органів та осіб, яким законом надане право захищати права, свободи та інтереси інших осіб

1. Підстави участі у цивільному процесі органів державної влади та органів місцевого самоврядування, яким за законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб.

2. Звернення цих органів до суду з позовом на захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів інших осіб.

3. Дача висновку по справі органами державної влади та органами місцевого самоврядування. Звернення прокурора до суду з позовною заявою на захист порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів інших осіб.

4. Процесуальні права та обов'язки прокурора в цивільній справі.

5. Участь прокурора в апеляційному та касаційному провадженні

Методичні вказівки

Участь прокурора в цивільному процесі підлягає детальному дослідженню. При цьому необхідно вивчити не лише норми ЦПК України, присвячені участі прокурора в цивільній справі, але й відповідні норми Закону України «Про прокуратуру» та наказ Генеральної прокуратури. Представницька функція прокуратури, закріплена в Конституції України, викликає ряд дискусій серед учених, що підлягає врахуванню. Слід також звернути увагу на особливості участі у справі інших органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які звертаються до суду за захистом прав інших осіб, приділити увагу належному дослідженню судом висновків органів державної влади.

Тема 22. Процесуальні строки

1. Поняття процесуальних строків.
2. Строки, встановлені законом, та строки, встановлені судом.
3. Наслідки пропуску процесуальних строків

Методичні вказівки

При підготовці до даної теми необхідно звернути увагу на поняття та види процесуальних строків у цивільному процесі, їх значення для осіб, які беруть участь у справі, наслідки їх пропуску.

Вивчення питання процесуальних строків має практичний характер, адже використані студентами знання безпосередньо

залежать від вміння застосувати їх при вирішенні питань своєчасного звернення з апеляційними та касаційними скаргами, визначення поважних причин для поновлення пропущених процесуальних строків.

Тема 23. Судові витрати

1. Поняття судових витрат.
2. Судовий збір. Ціна позову.
3. Витрати сторін та їх представників, що пов'язані з явкою до суду.
4. Витрати на правову допомогу.

Методичні вказівки

Для вивчення даної теми необхідно звернутися до положень Закону України «Про судовий збір» та норм ЦПК України. При цьому слід детально розкрити поняття та види судових витрат, судового збору, ціни позову та правильне визначення її позивачем, категорії осіб, звільнених від сплати судового збору, порядок сплати судового збору та розподіл витрат між сторонами.

Тема 24. Цивільна юрисдикція

1. Поняття підвідомчості справ суду.
2. Види підвідомчості.
3. Наслідки порушення правил юрисдикції цивільних справ суду

Методичні вказівки

При підготовці до цієї теми слід враховувати спірність думок науковців щодо розмежування понять «компетенція», «юрисдикція», «підвідомчість», а також дискусійні питання визначення підвідомчості між судом загальної юрисдикції, адміністративними та господарськими судами. При підготовці до занять з цієї теми слід знати, що за допомогою правових норм про підвідом-

чість цивільні справи та інші правові вимоги розподіляються між судовою та іншими формами захисту права.

Тема 25. Підсудність цивільних справ

1. Поняття підсудності цивільних справ.
2. Види підсудності.
3. Наслідки порушення правил підсудності.
4. Недопустимість спорів про підсудність

Методичні вказівки

При вивченні питання підсудності необхідно розрізняти декілька значень цього поняття та їх зміст, визначити види підсудності, а також наслідки порушення позивачем правил підсудності та можливі варіанти забезпечення дотримання правил підсудності.

Тема 26. Судові виклики та повідомлення

1. Поняття судових викликів і повідомлень та їх види. Зміст судової повістки та строки її вручення.
2. Способи і порядок вручення судових повісток та повідомлень.

Методичні вказівки

При вивченні теми необхідно з'ясувати, яким чином особи, які беруть участь у справі, а також інші учасники процесу мають бути повідомлені судом про час і місце судового засідання, які наслідки неявки в судові засідання та які існують способи вручення судової повістки.

Тема 27. Заходи процесуального примусу

1. Поняття заходів процесуального примусу, підстави їх застосування та види.
2. Порядок застосування окремих заходів процесуального примусу.

Методичні вказівки

Вивчаючи заходи процесуального примусу, слід детально розглянути кожен захід процесуального примусу, що може бути застосований до учасників цивільного процесу, підстави його застосування, а також порядок застосування заходів процесуального примусу.

Тема 28. Докази

1. Поняття судового доказування в цивільних справах.
2. Процес судового доказування та його елементи.
3. Судові докази та засоби доказування. Класифікація доказів.
4. Предмет доказування. Межі доказування. Факти, що не підлягають доказуванню.
5. Належність та допустимість доказів. Достовірність та достатність доказів

Методичні вказівки

За даною темою на семінарському занятті проводиться усний колоквіум. Для підготовки до колоквіуму необхідно засвоїти не лише навчальну літературу, але й монографічні видання, присвячені доказам та доказуванню як українських вчених-процесуалістів. Підлягають з'ясуванню поняття доказування, доведення, доказів, засобів доказування та їх співвідношення між собою, види доказів та засобів доказування, питання належності та допустимості доказів та їх оцінка судом. Студентам необхідно звернути увагу на правильне визначення предмета доказування в кожній цивільній справі та меж доказування, їх співвідношення з предметом доведення. Слід також вивчити елементи процесу доказування та його етапи, особливу увагу приділити оцінці доказів, її критеріям, видам та змісту.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

До самостійної роботи студентів щодо вивчення дисципліни «Цивільне право та процес» включається:

1. Обов'язкове знайомство з науковою літературою відповідно зазначених у програмі тем.
2. Внесення до конспекту розгорнутого плану відповіді на встановлені питання до кожного семінарського заняття, згідно програми курсу.
3. Обов'язкове конспектування матеріалів до тем, винесених на самостійний розгляд студентів, згідно тематичного плану дисципліни.
4. Підготовка та виконання реферату/доповіді/есе.
5. Пошукова робота з Інтернет-ресурсами.
6. Підготовка до заліку.

Виконуючи самостійну роботу, студент знайомиться з рекомендованою в робочій програмі курсу літературою, яку він бере в бібліотеці чи в Інтернет ресурсах. Прочитані матеріали студент акумулює у власному конспекті у вигляді коментарів та нотаток до кожного пункту плану семінарського заняття та до окремих тем, винесених в робочій програмі на самостійне ознайомлення.

Конспект із виконаним завданням подається викладачу на перевірку під час проведення відповідного семінарського заняття, або в інший, визначений викладачем час.

Загальний підсумок самостійної роботи з вивчення курсу студент показує під час заліку.

Питання з кожної теми, які треба розглянути та законспектувати, вказані у таблиці.

Тематика та питання до самостійної підготовки та індивідуальних завдань

№ з/п	Назва теми
1.	Тема 1. Поняття цивільного права Майнові відносини, які регулюються цивільним правом. Особисті немайнові відносини, які регулюються цивільним правом. Реферат 1. Філософське підґрунтя приватного та публічного права. 1. Проблема дуалізму приватного права. 2. Вплив зарубіжних вчених на розвиток вітчизняної цивілістичної науки
2.	Тема 2. Цивільне право як система законодавства Постанови Пленуму Верховного Суду України. Роз'яснення Президії Вищого Господарського Суду України. Значення судової практики в удосконаленні, тлумаченні та застосуванні цивільного законодавства. Реферат 2. Трансформація концепції цивільного права в незалежній Україні. 3. Створення Цивільного кодексу України. 4. Аналогія права в цивільному праві. 5. Аналогія закону в цивільному праві. 6. Значення судової практики 7. Системи (типи) приватного (цивільного) права. 8. Головні риси систем (типів) приватного (цивільного) права
3.	Тема 3. Загальна характеристика цивільного права зарубіжних країн Сім'я правових систем і тип цивільно-правової системи, як вони класифікуються і за якими ознаками Реферат 1. Європейські системи приватного права 2. Європейські традиції приватного права (Західна та Східна традиції).
4.	Тема 4. Загальна характеристика цивільних правовідносин Особливості цивільних правовідносин. Елементи цивільних правовідносин: загальна характеристика. Класифікація цивільних правовідносин: абсолютні, відносні, загально-регулятивні, договірні, позадоговірні, майнові, речові, особисті немайнові.. Реферат 1. Розвиток вчення про цивільні правовідносини. 2. Особливості цивільних правовідносин. 3. Розвиток вчення про цивільні правовідносини. 4. Особливості цивільних правовідносин
5.	Тема 5. Фізичні особи як суб'єкти цивільного права Поняття «фізична особа» і «людина». Реферат 1. Емансипація як підстава набуття повної цивільної дієздатності. 2. Неповна та часткова цивільна дієздатність фізичної особи. 3. Сучасні проблеми визначення місця проживання фізичної особи. 4. Підприємницька діяльність фізичної особи

6.	Тема 6. Юридичні особи як суб'єкти цивільних правовідносин Поняття підприємницьких товариств. Поняття та види господарських товариств. Повне товариство. Товариство з обмеженою відповідальністю. Товариство з додатковою відповідальністю. Командитне товариство. Реферат 1. Поняття та перспективи розвитку модельного статуту юридичної особи. 2. Акціонерне товариство як суб'єкт цивільних правовідносин. 3. Благодійні організації як суб'єкти цивільних правовідносин. 4. Політичні партії як суб'єкти цивільних правовідносин. 5. Професійні спілки як суб'єкти цивільних правовідносин. 6. Юридичні особи публічного права. 7. Поняття неплатоспроможності та банкрутства юридичної особи
7.	Тема 7. Держава та інші соціальні утворення як суб'єкти цивільних правовідносин Участь держави і територіальних громад у цивільних правовідносинах та її правові форми. Реферат 1. Історична необхідність цивільної правосуб'єктності держави. 2. Поняття державного імунітету. 3. Особливості участі держави в зобов'язальних відносинах зовнішнього обороту. 4. Історична необхідність цивільної правосуб'єктності держави. 5. Поняття державного імунітету. 6. Особливості участі держави в зобов'язальних відносинах зовнішнього обороту.
8.	Тема 8. Об'єкти цивільних прав Дії, послуги та зобов'язальні вимоги як об'єкти цивільних прав. Нематеріальні блага як об'єкти цивільних прав. Реферат 1. Гроші як об'єкт цивільних правовідносин 2. Категорія «річ» та «майно» в цивільному праві України. 3. Немайнові блага як об'єкти цивільних правовідносин. 4. Результати інтелектуальної, творчої діяльності як об'єкти цивільних прав. 5. Тварини як особливий об'єкт цивільних прав
9.	Тема 9. Особисті немайнові права фізичної особи Право на сім'ю, опіку, піклування та патронатне виховання. Реферат 1. Специфіка особистих немайнових прав подружжя, батьків і дітей, а також інших родичів. 2. Право на донорство як особисте немайнове право, яке забезпечує природне існування фізичної особи. 3. Право на інформацію про стан свого здоров'я. 4. Поняття лікарської таємниці та медичної таємниці. 5. Репродуктивні права фізичної особи. 6. Право на особисту безпеку

10.	Тема 10. Правочини Здатність суб'єкта правочину на його вчинення. Вільне волевиявлення учасників правочину та його відповідність внутрішній волі. Відповідність форми вчинення правочину вимогам закону. Реферат 1. Дносторонні правочини у цивільному праві. 2. Правове значення моменту вчинення правочину. 3. Нікчемні та оспорювані правочини. 4. Правові наслідки правочинів, укладених малолітньою та неповнолітньою особою. 5. Недійсність правочину, що порушує публічний порядок
11.	Тема 11. Здійснення цивільних прав та виконання обов'язків Підстави виникнення цивільних прав і обов'язків. Здійснення цивільних прав та виконання обов'язків. Реферат 1. Поняття цивільного обов'язку. 2. Принципи здійснення цивільних прав та виконання обов'язків
12.	Тема 12. Представництво Форма довіреності. Строк довіреності. Передурочення довіреності Реферат 1. Формування концепції представництва. 2. Значення інституту представництва. 3. Співвідношення інституту представництва з суміжними інститутами. 4. Особливості комерційного представництва. 5. Обов'язкове (законне) представництво. 6. Довіреність та її види. Форма довіреності. Розмежування інституту представництва у цивільному праві та цивільному процесі
13.	Тема 13. Строки та терміни. Позовна давність Поняття і значення строків (термінів) у цивільному праві. Види цивільно-правових строків і термінів. Реферат 1. Порядок обчислення строків позовної давності 2. Терміни в цивільному праві та їх застосування
14.	Тема 14. Цивільно-правова відповідальність Відповідальність за дії третіх осіб. Випадки відповідальності незалежно від вини. Підстави звільнення від відповідальності. Реферат 1. Розвиток концепції відповідальності у цивільному праві. 2. Проблема вини як умови відповідальності у цивільному праві. 3. Відповідальність без вини у цивільному праві України. 4. Співвідношення понять «шкода» і «збитки» за цивільним законодавством України

15.	Тема 15. Поняття та система цивільного процесу Які критерії розгляду справ судами в порядку цивільного судочинства? Розкрийте взаємозв'язок цивільного процесуального права з іншими галузями права. У чому виявляється взаємозв'язок та взаємодія норм матеріального та цивільного процесуального права? Що є предметом цивільного процесуального права? Реферат 1. Поняття правосуддя в цивільних справах. Поняття цивільної процесуальної форми. Види цивільного судочинства. 2. Поняття цивільного процесу. Стадії цивільного процесу
16.	Тема 16. Принципи цивільного процесу Чи існує у цивільному процесуальному праві система принципів? У чому виявляється зв'язок та взаємодія принципів цивільного процесу? У чому виявляється сутність реалізації принципів цивільного процесу? Які конституційні принципи діють у цивільному процесі? Реферат 1. Поняття та система принципів цивільного процесу. 2. Принцип гласності та відкритості судового розгляду. 3. Принцип диспозитивності в цивільному процесі. 4. Принцип юридичної істини в цивільному процесі. 5. Принцип змагальності в цивільному процесі.
17.	Тема 17. Цивільні процесуальні правовідносини Що є передумовами та підставами виникнення цивільних процесуальних відносин? Яка структура цивільних процесуальних відносин? У чому полягає сутність змісту цивільних процесуальних відносин? Реферат 1. Цивільні процесуальні правовідносини (поняття, елементи). 2. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин.
18.	Тема 18. Сторони в цивільному процесі Які можуть бути наслідки недобросовісності користування сторонами процесуальними правами та невиконання покладених на них обов'язків? Який процесуальний порядок зміни позивачем підстави предмета позову, збільшення або зменшення розміру позовних вимог, відмови від позову? Чи можна позивачеві одночасно змінити підставу та предмет позову? Реферат 1. Склад суду. Підстави для відводу суддів. 2. Особи, які беруть участь у справі, їх процесуальні права та обов'язки. 3. Поняття сторін у цивільному процесі. Права та обов'язки сторін. 4. Співучасть у цивільному процесі. Процесуальні права та обов'язки співучасників. Необхідна та факультативна співучасть. 5. Неналежний відповідач та порядок його заміни. Відмінність заміни осіб в порядку заміни неналежного відповідача належним від заміни у порядку правонаступництва. 6. Процесуальне правонаступництво. Порядок вступу до процесу правонаступника та його правове становище.

19.	Тема 19. Треті особи в цивільному судочинстві Який процесуальний статус третіх осіб у цивільному процесі? Як саме третя особа може дізнатися про позов між сторонами та про те, що вона може вступити в процес? Чи зобов'язаний суд у будь-якому разі залучити до участі у справі третю особу без самостійних вимог, якщо позивач зазначив її у позовній заяві? За яких обставин суд може відмовити третій особі у допуску до участі у справі? Який процесуальний порядок прийняття такого рішення суддею? Реферат 1. Треті особи в цивільному процесі (поняття та підстави їх участі). Відмінність третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, від первісних позивачів та співпозивачів. 2. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Відмінність третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, від первісних позивачів та співпозивачів. 3. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Підстави та процесуальний порядок залучення (вступу) третіх осіб. Відмінність третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, від співучасників (співпозивачів, співвідповідачів). 4. Свідок як суб'єкт цивільного процесу. Особи, які не підлягають допиту як свідки. Показання свідків, порядок їх дослідження. 5. Правове становище спеціаліста у цивільному процесі. Експерт у цивільному процесі.
20.	Тема 20. Представництво у суді Які види представництва ви знаєте? Хто може бути представником у цивільному процесі? Як визначаються межі діяльності представника в цивільному процесі? Які процесуальні права та обов'язки представника в суді? Реферат 1. Підстави і форми участі прокурора в цивільних справах. Процесуальне становище прокурора у цивільному судочинстві. 2. Підстави та види судового представництва. Повноваження представника у суді. 3. Добровільне представництво у суді.

ЗРАЗКИ ТЕСТІВ ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОСВОЄННЯ МАТЕРІАЛУ

Цивільне право

1. Охарактеризуйте приватне права:

- А) приватне право регламентує відносини за участю держави;
- Б) приватним правом забезпечується захист інтересів осіб, які не є фігурантами держави і не знаходяться у відносинах влади;
- В) приватне право – це інша назва цивільного права.

2. Дайте визначення традиції приватного права:

- А) це стійка тенденція розвитку приватного права в межах певної цивілізації;
- Б) це звичайна поведінка громадян;
- В) це група норм звичаєвого права.

3. До предмета цивільного права відносять:

- А) особисті немайнові та майнові відносини;
- Б) майнові та сімейні відносини;
- В) майнові відносини.

4. Метод цивільного права – це:

- А) засоби та способи впливу на фізичних осіб;
- Б) сукупність цивільно-правових норм;
- В) сукупність прийомів та засобів впливу на учасників цивільних правовідносин.

5. Функції – це:

- А) напрямки впливу на цивільні відносини з метою їх упорядкування та реалізації;

Б) основоположні ідеї, засади, на яких базується відповідна галузь права;

В) засоби впливу на учасників цивільних відносин з наданням останнім можливості врегулювання цих відносин.

6. Цивільним законодавством регулюються:

А) особисті немайнові відносини;

Б) трудові відносини;

В) бюджетні відносини.

7. Засадами цивільного права є:

А) свобода договору;

Б) свобода особистості;

В) невідчужуваність.

8. Умовою застосування аналогії закону є:

А) вказані цивільні правовідносини, що врегульовані Цивільним кодексом України, іншими актами цивільного законодавства або договором;

Б) відносини сторін, що знаходяться у сфері дії цивільного права;

В) відносини сторін, які не знаходяться у сфері дії цивільного права.

9. За допомогою чого можливо подолання прогалин у цивільному праві?

А) аналогії права;

Б) застосування моральних норм;

В) застосування естетичних норм.

10. Романська система права характеризується:

А) відсутністю поділу права на приватне та публічне;

Б) поділом права на приватне та публічне;

В) відсутністю кодифікованих актів.

11. Для центральноєвропейської системи права характерно:
А) інституціональна система побудови кодексу;
Б) відсутність поділу права на приватне та публічне;
В) пандектна система побудови кодексу.
12. До романської системи права відносяться країни:
А) Бельгія, Нідерланди, Люксембург, Венесуела, Канада, Єгипет;
Б) Великобританія, Більшість штатів США, Нова Зеландія;
В) Германія, Швейцарія, Угорщина, Словачія, Словенія, Польща.
13. Цивільне правовідношення складається з таких елементів:
А) об'єкту та суб'єкту;
Б) об'єкту та змісту;
В) об'єкті, суб'єкті та змісту.
14. Соціальні передумови правосуб'єктності – це:
А) норми, закріплені в актах цивільного законодавства;
Б) існування суспільства;
В) норми цивільного законодавства.
15. Учасником цивільних відносин в Україні не може бути:
А) прокуратура м. Києва;
Б) Автономна Республіка Крим;
В) іноземний громадянин;
Г) усі вказані суб'єкти можуть бути учасниками цивільних відносин.
16. До складу правосуб'єктності юридичної особи не входить:
А) деліктоздатність;
Б) трансдієздатність;
В) тестаментоздатність;
Г) бізнес дієздатність.

17. Залежно від характеру здійснення права цивільні правовідносини поділяються на:

- А) майнові та немайнові;
- Б) речові та зобов'язальні;
- В) абсолютні та відносні.

18. Фізична особа – це:

- А) громадянин, іноземець;
- Б) людина як біологічна істота;
- В) людина як учасник цивільно-правових відносин;
- Г) член територіальної громади.

19. Дієздатність – це:

- А) здатність людини мати права та обов'язки;
- Б) здатність укладати правочини;
- В) здатність своїми діями набувати для себе цивільні права та самостійно їх здійснювати, а також здатність своїми діями створювати для себе цивільні обов'язки, самостійно їх виконувати та нести відповідальність у разі їх невиконання.

20. Особа набуває правоздатність:

- А) з моменту зачаття;
- Б) з моменту народження;
- В) з 14 років.

21. Юридична особа – це:

- А) фізичні та юридичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю та мають відокремлене майно;
- Б) людина з вищою юридичною освітою;
- В) фізичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю;
- Г) організація, створена і зареєстрована в установленому порядку, наділена цивільною правоздатністю та дієздатністю,

якамає організаційну єдність, відокремлене майно та можливість самостійно виступати в цивільному обороті.

22. Державу в цивільному праві визнають як:

- А) фізичну особу;
- Б) юридичну особу;
- В) особливий вид суб'єкту.

23. Цінний папір – це:

А) грошовий документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує грошове або інше майнове право і визначає взаємовідносини між особою, яка його випустила, і власником та передбачає виконання зобов'язань;

Б) документ встановленої форми з відповідними реквізитами, що посвідчує особу;

В) договір.

24. Гроші – це:

- А) документи встановленої форми з відповідними реквізитами;
- Б) грошова одиниця, яка виконує роль загального еквівалента;
- В) види майна, що вважаються валютними цінностями;
- Г) грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет;
- Д) законний платіжний засіб, обов'язковий до приймання за номінальною вартістю на всій території України.

Цивільний процес

1. Який нормативно-правовий акт є джерелом цивільного процесуального права, що має найвищу юридичну силу?

- А) Цивільно-процесуальний кодекс
- Б) Цивільний кодекс
- В) Конституція України
- Г) Цивільний процесуальний кодекс

2. Чи здійснюється фіксування технічними засобами під час врегулювання спору за участі судді?

- А) здійснюється;
- Б) не здійснюється;
- В) на розсуд суду;
- Г) за домовленістю сторін.

3. Ким не може бути подана до суду заява про визнання фізичної особи недієздатною?

- А) Сусідами
- Б) Членами сім'ї
- В) Близькими родичами, які спільно з нею не проживають
- Г) Психіатричним закладом

4. Що таке цивільне судочинство?

А) це сукупність судів, що уповноважені розглядати цивільні справи;

Б) це урегульований цивільними процесуальними нормами порядок розгляду та вирішення цивільних справ;

В) це діяльність держави, спрямована на вирішення цивільних спорів на її території;

Г) це організація системи органів державної влади, наділених повноваженнями щодо вирішення цивільних справ.

5. Чи зобов'язані учасники цивільного процесу керуватися завданнями

цивільного судочинства?

А) так, якщо це не порушуватиме прав інших осіб;

Б) так, у будь-якому випадку;

Г) так, якщо це прямо передбачено в ухвалі суду про відкриття провадження; 4) так, крім випадків коли це суперечить принципу процесуальної економії.

6. Вкажіть Закон відповідно до якого здійснюється цивільне судочинство в Україні?

- А) «Про судоустрій і статус суддів»;
- Б) «Про міжнародне приватне право»;
- В) «Про цивільне судочинство»;
- Г) «Про судове провадження в цивільних справах».

7. З наведених прикладів вкажіть дату прийняття діючого Цивільного процесуального кодексу України?

- А) 18 березня 2002 р;
- Б) 18 березня 2003 р;
- В) 18 березня 2004 р;
- Г) 18 березня 2005 р.

8. Хто наділений правом надавати професійну правничу допомогу у суді?

- А) виключно адвокати;
- Б) будь-які фахівці в галузі права;
- В) арбітражні керуючі;
- Г) медіатори.

9. Що розуміють під самозахистом як формою захисту цивільних прав?

- А) дії особи спрямовані на захист своїх порушених прав без звернення до державних органів;
- Б) можливість особи самостійно звернутись до суду;
- В) дії особи спрямовані на притягнення до відповідальності порушника прав;
- Г) можливість особи для самостійного обрання способу захисту порушених прав.

10. Де повинні реєструватися позовні заяви, що подаються до суду в порядку цивільного судочинства?

- А) в Єдиному державному реєстрі документів-звернень;
- Б) в Єдиному державному реєстрі позовних заяв;
- В) в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі;
- Г) в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

11. Що позивач та відповідач захищаються в цивільному процесі?

- А) Права та обов'язки
- Б) Права, обов'язки та інтереси
- В) Права та інтереси
- Г) Інтереси

12. Чим визначаються способи захисту права (інтересу), що застосовуються судом у цивільному судочинстві.

- А) законом;
- Б) актами органів місцевого самоврядування;
- В) судовою практикою;
- Г) постановою Верховного суду.

13. Існування яких судів гарантує реалізацію права на перегляд справи та оскарження судового рішення?

- А) окружних та Верховного Суду;
- Б) апеляційних та Верховного Суду;
- В) апеляційних, Вищих спеціалізованих та Верховного Суду;
- Г) апеляційних, Вищих спеціалізованих та Конституційного Суду.

14. У якому провадженні в цивільному процесі учасниками справи є сторони, треті особи?

- А) наказному;
- Б) приказному;

- В) позовному;
- Г) окремому.

15. Хто встановлює (визначає) факт зловживання учасником судового процесу своїми процесуальними правами?

- А) сторони;
- Б) суд;
- В) учасники справи;
- Г) експерт у галузі права.

16. Що відбувається з технічним записом судового засідання після закінчення судового засідання?

- А) надсилається сторонам у справі для ознайомлення;
- Б) оприлюднюється на веб-сторінці суду;
- В) відправляється до архіву суду;
- Г) приєднується до матеріалів справи.

17. Що, відповідно до ЦПК, є завданням цивільного судочинства?

- А) справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ;
- Б) забезпечення дотримання цивільних норм;
- В) розгляд і вирішення цивільних справ з метою формування єдиної судової практики;
- Г) припинення та попередження цивільних процесуальних правопорушень.

18. Яка стадія цивільного судочинства розпочинається ухвалою про відкриття провадження у справі?

- А) відкриття провадження у справі;
- Б) підготовчого провадження;
- В) розгляду справи по суті;
- Г) апеляційного оскарження.

19. Оскаржуючи рішення місцевого суду, прокурор звертається до суду апеляційної інстанції, подаючи:

- А) апеляційне подання;
- Б) апеляційну скаргу;
- В) апеляційне застереження;
- Г) апеляцію.

20. Розгляд справ про визнання необґрунтованими активів та їх витребування розглядаються за правилами:

- А) позовного провадження;
- Б) окремого провадження;
- В) наказного провадження;
- Г) провадження у справах за участю іноземних осіб

ЛІТЕРАТУРА

Основна

1. Бичкова С. С. Цивільний процесуальний правовий статус осіб, які беруть участь у справах позовного провадження : монографія / С. С. Бичкова. К. : Атіка, 2011. 420 с.
2. Бойко М. Д. Процесуальні документи у сфері цивільно-правових відносин (зразки документів, коментарі, роз'яснення) : навч.-практ. посіб. / М. Д. Бойко, М. А. Хазін. 3-е вид., допов. і переробл. К. : Атіка, 2011. 620 с.
3. Васильєв С. В. Джерела цивільного процесуального права України: традиції й інновації : монографія / С. В. Васильєв ; Акад. прав. наук України, НДІ прав. забезп. інновац. розвитку. Х. : Еспада, 2013. 432 с.
4. Васильєв С. В. Особливості розгляду окремих категорій цивільних справ : навч. посіб. / С. В. Васильєв. Х. : Еспада, 2012. 480 с.

Допоміжна

1. Зейкан Я. П. Цивільний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / Я. П. Зейкан. К. : КНТ, 2011. 680 с.
2. Комаров В. В. Цивільне процесуальне законодавство у динаміці розвитку та практиці Верховного Суду України / В. В. Комаров. Х. : Право, 2012. 624 с.
3. Цивільний процес України: підручник / кол. авторів; за ред. ЦЗ8 В. О. Кучера. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 768 с.
4. Окремі види договорів у сучасному законодавстві України : колективна монографія / За заг. ред. О.С. Кізлової, О.С. Кужо, Л.В. Діденко – Одеса : Айс-Принт, 2017. 505 с.
5. Діденко Л. В. Цивільно-процесуальні відносини: теоретичні аспекти : монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 390 с.

Нормативно-правові акти:

6. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР : URL: <https://zakon.rada.gov.ua> (дата звернення: 13.09.2020).
7. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон від 5 лип. 2012 р. № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282.
8. Про вищу освіту: Закон від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 37-38. Ст. 2004.
9. Про державну службу: Закон України від 10 груд. 2015 р. № 889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.
10. Про прокуратуру : Закон від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 2-3. Ст. 12.
11. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1403-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 29. Ст. 535.
12. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 черв. 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
13. Про Вищу раду правосуддя: Закон України від 21 груд. 2016 р. № 1798-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 7-8. Ст. 50.
14. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13 лип. 2017 р. 2136-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 35. Ст. 376.
15. Про освіту: Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38-39. Ст. 380.
16. Конституція України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
17. Про виконавче провадження: Закон України від 2 червня 2016 року № 1404-VIII *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, № 30, ст.542
18. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 року № 3477-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 30. Ст. 260.

19. *Про судовий збір*: Закон України від 08 липня 2011 р. №3674-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 14. Ст.87.

20. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року № 4038-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 28. Ст. 232.

21. Про третейський суд: Закон України від 11 травня 2004 року. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 35. Ст. 412

Інформаційні ресурси

22. Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського : веб-сайт. URL: <http://www.nbuv.gov.ua>. (дата звернення: 02.09.2020).

23. Он-лайн бібліотека. URL: <http://www.lib.com.ua>. (дата звернення: 02.09.2020).

24. <http://www.info-library.com.ua/books-book-149.html> (дата звернення: 02.09.2020).

ПИТАННЯ ДО ІСПИТУ

1. Поняття правосуддя в цивільних справах. Поняття цивільної процесуальної форми. Види цивільного судочинства.
2. Поняття цивільного процесу. Стадії цивільного процесу.
3. Поняття та система принципів цивільного процесу.
4. Принцип гласності та відкритості судового розгляду.
5. Принцип диспозитивності в цивільному процесі.
6. Принцип юридичної істини в цивільному процесі.
7. Принцип змагальності в цивільному процесі.
8. Цивільні процесуальні правовідносини (поняття, елементи).
9. Суб'єкти цивільних процесуальних правовідносин.
10. Склад суду. Підстави для відводу суддів.
11. Особи, які беруть участь у справі, їх процесуальні права та обов'язки.
12. Поняття сторін у цивільному процесі. Права та обов'язки сторін.
13. Співучасть у цивільному процесі. Процесуальні права та обов'язки співучасників. Необхідна та факультативна співучасть.
14. Неналежний відповідач та порядок його заміни. Відмінність заміни осіб в порядку заміни неналежного відповідача належним від заміни у порядку правонаступництва.
15. Процесуальне правонаступництво. Порядок вступу до процесу правонаступника та його правове становище.
16. Треті особи в цивільному процесі (поняття та підстави їх участі). Відміна третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, від первісних позивачів та співпозивачів.
17. Треті особи, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору. Відмінність третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору, від первісних позивачів та співпозивачів.
18. Треті особи, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору. Підстави та процесуальний порядок залучення

(вступу) третіх осіб. Відміна третіх осіб, які не заявляють самостійних вимог щодо предмета спору, від співучасників (співпозивачів, співвідповідачів).

19. Свідок як суб'єкт цивільного процесу. Особи, які не підлягають допиту як свідки. Показання свідків, порядок їх дослідження.

20. Правове становище спеціаліста у цивільному процесі. Експерт у цивільному процесі.

21. Підстави і форми участі прокурора в цивільних справах. Процесуальне становище прокурора у цивільному судочинстві.

22. Участь в цивільному процесі органів та осіб, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб, їх процесуальні права та обов'язки.

23. Форми участі органів державної влади у цивільному судочинстві.

24. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини.

25. Підстави та види судового представництва. Повноваження представника у суді.

26. Добровільне представництво у суді.

27. Поняття та види судових витрат.

28. Порядок обчислення судового збору. Ціна позову.

29. Розподіл судових витрат між сторонами.

30. Поняття та види підвідомчості.

31. Поняття та види підсудності.

32. Територіальна підсудність цивільних справ.

33. Фіксування судового процесу. Зміст журналу судового засідання.

34. Поняття доказування у цивільному процесі. Пояснення сторін і третіх осіб як засіб доказування.

35. Поняття судових доказів. Поняття засобів доказування у цивільному процесі.

36. Належність і допустимість доказів.

37. Обставини, що не підлягають доказуванню.

38. Предмет і межі доказування.

39. Речові докази, порядок їх дослідження. Порядок огляду речових доказів за їх місцезнаходженням.

40. Забезпечення доказів. Підстави і порядок забезпечення доказів.

41. Поняття та види процесуальних строків, їх обчислення.

42. Продовження та поновлення процесуальних строків.

43. Стадії наказного провадження.

44. Поняття та підстави видачі судового наказу.

45. Право на позов. Порядок пред'явлення позову.

46. Позовна заява, її реквізити. Залишення позовної заяви без руху.

47. Підстави для відмови у відкритті провадження у справі. Правові наслідки відмови у відкритті провадження у справі.

48. Матеріально-правові і процесуальні наслідки відкриття цивільної справи. Повернення позовної заяви, її правові наслідки.

49. Повернення позовної заяви, її правові наслідки.

50. Зміст і порядок попереднього судового засідання.

51. Судове засідання. Порядок судового засідання.

52. Заходи процесуального примусу.

53. Підстави і наслідки зупинення провадження у справі.

54. Поняття позову та його елементи.

55. Види позовів.

56. Право на судовий захист відповідача.

57. Види та порядок забезпечення позову.

58. Умови та порядок заочного розгляду справи. Розгляд заяви про перегляд заочного рішення.

59. Закінчення справи без винесення судового рішення.

60. Відмова від позову, його визнання. Процесуальний порядок прийняття відмови від позову і визнання позову.

61. Мирова угода сторін.

62. Засоби усунення недоліків рішення судом, який його постановив.

63. Підстави і наслідки відкладення розгляду справи. Перерви в її розгляді.

64. Поняття і види судових постанов.

65. Вимоги, яким повинно відповідати судове рішення.

66. Додаткове рішення.

67. Зміст судового рішення як процесуального документа.

68. Судові дебати. Порядок постановлення і проголошення судового рішення.

69. Законна сила судового рішення. Об'єктивні та суб'єктивні межі законної сили судового рішення.

70. Види ухвал суду першої інстанції.

71. Право апеляційного оскарження та порядок його здійснення. Форма і зміст заяви про апеляційне оскарження та апеляційної скарги.

72. Порядок розгляду справи апеляційним судом.

73. Повноваження апеляційного суду.

74. Ухвали, на які можуть бути подані апеляційні скарги окремо від рішення суду.

75. Загальна характеристика окремого провадження в цивільному судочинстві.

76. Розгляд судом справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи.

77. Розгляд судом справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення.

78. Підстави для скасування рішення суду в апеляційному порядку та відхилення апеляційної скарги.

79. Розгляд судом справ про розкриття банками інформації, яка містить банківську таємницю, щодо юридичних та фізичних осіб.

80. Розгляд судом справ про усиновлення.

81. Розгляд заяви про надання особі психіатричної допомоги у примусовому порядку.

- 82. Характеристика провадження у зв'язку з винятковими обставинами.
- 83. Характеристика касаційного провадження.
- 84. Право касаційного оскарження. Форма і зміст касаційної скарги. Порядок подання касаційної скарги.
- 85. Межі розгляду справи судами апеляційної і касаційної інстанції.
- 86. Повноваження суду касаційної інстанції.
- 87. Характеристика провадження у зв'язку з нововиявленими обставинами.
- 88. Процесуальні питання, пов'язані з виконанням судових рішень у цивільних справах.
- 89. Негайне виконання судового рішення.
- 90. Визнання та виконання рішень іноземних судів в Україні.

Навчальне видання

**Л. В. ДІДЕНКО
Н. М. ДЕНИСЯК**

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Навчально-методичний посібник

Верстання
Дизайн обкладинки

*Юрій Ковальчук
Анастасія Юдашкіна*

Г Е Л Ь В Е Т И К А
В И Д А В Н И Ч И Й Д І М

WWW.HELVETICA.UA

Підписано до друку 10.02.2023 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Droid. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 6,39. Наклад 300. Замовлення № 0323/165.
Віддруковано з готового оригінал-макета.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1, оф. 135
Тел.: +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.